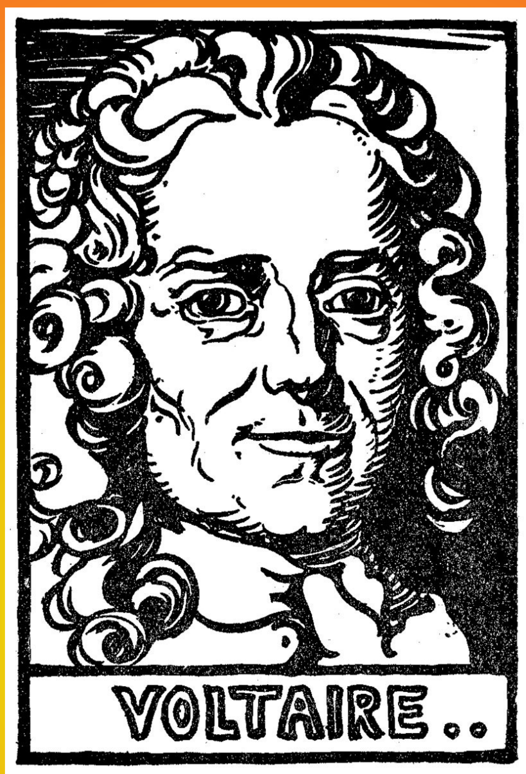

KANDIDO

Ica edituro korektigita 13 aprilo 2020.

The Oxford Rationalist
56 Albany Street
Oxford, NY 13830 USA
(607) 843-2636

KANDIDO,

od

Optimismo

Tradukita de la Germana
di DOKTORO RALF
Kun l'adjuntaji trovita
en la posho dil doktoro
kande lu mortis en Minden,
en la yaro di graco 1759.

Tradukita da
Brian E. Drake

CHAPITRO I

Quale Kandido esis edukita en bela kastelo, e quale lu esis ekpulsita

En Westfalen, en la kastelo di la barono Tondro-ten-tronkh, esis yunulo a qua naturo donabis la maxim dolca temperamento. Lua vizajo anuncis lua anmo. Lu havis sat justa judikado, e la maxim simpla mento; esis pro to, me kredas, ke lu nomizesis Kandido. L'olda servisti dil familio suspektis, ke lu esis la filiulo dil fratino dil barono e jentilulo bona ed honesta del vicineyo, kun qua ta damo volis nultempe mariajesar pro ke il povis pruvar nur sepadek-e-un quarpecigi blazonal, e la restajo di lua arboro genealogial esabis perdita pro la domaji di tempo.

La barono esis un de la maxim povoza siniori di Westfalen, nam lua kastelo havis un pordo e fenestri. Lua

granda halo mem esis ornita per tapeto. L'omna hundi de lua dopa korti konstitucis chas-hundaro segun bezono; lua grumi esis lua kavalkanta servisti; la vikario dil vilajo esis lua grand almonero. Ti omna nomis lu Sinioro, e li ridis kande lu rakontis.

La baronino, qua pezis cirkume triacent-e-kinadek funti, aquiris pro to tre grand estimo, e facis la honori dil familio per digneso qua igis el mem plu respektinda. Elua filiino Kunegonda, evanta dek-e-sep yari, havis rozatra karnaciono, esis sana, groseta e dezirinda. La filiulo dil barono aparis omnarelate digna de sua patro. La preceptoro Panglos esis l'oraklo dil domo, e yuna Kandido askoltis lua lecioni per omna bona fido di sua evo e karaktero.

Panglos docis metafiziko-teologio-kosmofologio.[1] Lu admirinde pruvis, ke esas nul efekto sen kauzo, e ke, en ica maxim bona de mondi posibla, la kastelo dil barono esis la maxim belega de kasteli e lua spozino la maxim bona de baronini posibla.

'Esas pruvita,' lu dicadis, 'ke kozi ne povas esar altre: nam, omno esante facita por ula skopo, omno necese esas facita por la maxim bona skopo. Remarkez, ke nazi esis facita por subtenar orel-binokli, ergo ni havas orel-binokli. Gambi evidente esis institucita por esar vestizita, e ni havas brachi. La roki esis formacita por esar hakita, e por konstruktar kasteli, ergo la sinioro havas tre bela kastelo;

1) La Franca vorto *cosmolonigologie* mixas *cosmologie* kun *nigaud* (Ido: fola). *Trad.*

la maxim granda barono en la provinco darfas esar la maxim bone lojita; e, porki esante facita por esar manjita, ni manjas porki dum la tota yaro; konseque, ti qui propozas, ke omno esas bona, dicas sensencajo; li devas dicir, ke omno esas maxim bona.'

Kandido askoltis atenceme ed inocente kredis; nam lu trovis, ke siorino Kunegonda esas extreme belega, quankam lu nultempe havis la kurajo dicar lo ad elu. Lu konkluzis, ke pos la feliceso naskir kom barono Tondro-ten-tronkh, la duesma grado di feliceso esas esar siorino Kunegonda; la triesma, vidar el omnadie; e la quaresma, askoltar mastro Panglos, la maxim granda filozofo en la provinco e, konseque, en la tota mondo.

Uldie Kunegonda, promenante proxim la kastelo, en la bosko quan on nomis *parko*, vidis inter la kopsi doktoro Panglos, qua donas leciono pri fiziko experimental al chambristino di elua matro, tre beleta e docila brunetino. Pro ke Kunegonda havis grand inklino por la cienci, el anhelante observis l'experimenti repetita di qui el esis atestanto; el klare vidis la motivo suficanta dil doktoro, l'efekti ed olia kauzi, e foriris tote agitate, profunde penseme, tote plena de deziro esar erudita, revante, ke el ya povus esar la motivo suficanta di yuna Kandido, e ke il anke povus esar la elua.

Rivenante al kastelo el renkontris Kandido, e redeskis; Kandido anke redeskis; el dicis bona jorno ad il per rauka voco, e Kandido parolis ad el sen savar to quon il dicis. Sequantadie, pos la dineo, omni livante la tablo,

Kunegonda e Kandido trovis su dop skreno; Kunegonda faligis sua naztuko, Kandido kolektis ol, el inocente prenis ilua manuo, la yunulo inocente kisis la manuo dil yunino per viveso, emoco, e gracio tote partikular; lia boki renkontris, lia okuli flamifis, lia genui tremis, lia manui vagis. Barono Tondro-ten-tronkh pasis proxim la skreno e, vidante ta kauzo e ta efekto, pulsis Kandido ek sua kastelo per granda pedo-frapi ye la sedo; Kunegonda esvanis; el esis frapetita dal baronino quik kande el rikoncieskis; ed omno esis konsterno en la maxim bela e maxim agreabla de omna kasteli posibla.

CHAPITRO II

TO QUO EVENTIS A KANDIDO INTER LA BULGARIANI[2]

Kandido, pulsita ek sua paradizo teral, longatempe marchis sen savar adube, ploris, levis lua regardo vers la cielo ed ofte turnis su vers la maxim bela de kasteli, qua inkluzis la maxim bela de baronineti; lu kushis su sen dinear meze di agri inter du sulki; la nivo falis per granda floki. Ye la

2) La Bulgariani di Voltaire reprezentas la Prusiani sub komando di Frederik la Granda (Friedrich II) (1712 – 1786). L'autoro insinuas, ke Frederik esis sodomianto, pro ke la Franca vorto *bougre* (Ido: bugar, sodomiar) derivesas de la Latina vorto *bulgarus. Trad.*

sequanta dio Kandido, parkoldigita, penoze marchis vers la vicina vilajo, qua nomizesis Valdbergof-Trarbk-Dikdorf, havante nula pekunio, mortante pro hungro e fatigo. Lu triste haltis ye la pordo di albergo. Du homi blue vestizita[3] remarkis lu.

'Kamarado,' l'unu dicis, 'yen yunulo tre bone facita, e qua havas la necesa alteso.' Li avancis a Kandido e tre jentile invitis lu dinear.

'Siori,' Kandido dicis a li per modesteso charmant, 'vi facas a me granda honoro, ma me ne havas sato por pagar mea porciono.'

'Ha! sioro,' dicis un de la bluuli, 'personi havanta vua figuro e vua merito nultempe pagas: ka vu ne esas alta de kin futi e kin inchi?'

'Yes, siori, to esas mea alteso,' lu reverencante dicis.

'Ha! sioro, sideskez an tablo; ni ne nur pagos por vu, ma ni ne permisos, ke pekunio ultempe mankez a homo quale vu; homi kreesis nur por helpar l'una l'altra.'

'Vu esas justa,' dicis Kandido; 'sioro Panglos sempre dicis lo a me, e me bone vidas, ke omno esas maxim bona.'

Lu demandesis aceptar kelka moneti, lu prenis olti e deziris facar pago-promiso; li ne volis to e sideskis an tablo.

'Ka vu amas tenere…?'

'Ho! yes,' lu respondis, 'me tenere amoras siorino Kunegonda.'

'No,' dicis un de la homi, 'ni questionas, ka vu ne amas la rejo dil Bulgariani?'

3) Ta du homi portas l'uniformi di rekrutant oficiri Prusiana. *Trad.*

'Tote ne,' lu dicis, 'nam me nultempe vidis lu.'

'Quo! lu esas la maxim charmanta de reji, e vu devas drinkar a lua saneso.'

'Ho! tre volunte, siori'; e lu drinkis.

'To suficas,' li dicis a lu, 'nun tu esas la suportilo, la subtenilo, la defensanto, la heroo dil Bulgariani, vua fortuno facesas e vua glorio certigesas.'

Kateni quik pozesis a lua pedo-koli, e lu forduktesis al regimento. Lu koaktesis turnar addextre, adsinistre, hisar la bastono, ripozar la bastono, vizar, pafar, acelerar la marcho, e lu recevis triadek stroki; dum la sequanta dio lu min male facis l'exerco, e recevis nur duadek stroki; dum la sequanta dio lu donesis nur dek, e lu regardesis da sua kamaradi kom marvelo.

Kandido, tote stuporigita, ne ja tro klare vidis, quale lu esas heroo. Dum bona jorno printempal lu decidis promenar, marchis direte avane, kredante ke esas privilejo dil speco homal, quale dil speco animal, uzar sua gambi segun sua plezuro. Lu ne irabis sis milii kande quar altra heroi alta de sis futi rajuntis lu, ligis lu, e duktis lu aden karcero. Lu judiciale questionesis to quon lu preferas: esar frapita triadek-e-sisfoye dal tota regimento, o recevar samatempe dek-e-du fera kugli aden la cerebro. Vane lu dicis, ke la volo esas libera, e ke lu deziras nek l'una nek l'altra; lu mustas decidar; lu decidis, per la donaco di Deo quan on nomas *libereso*, pasar triadek-e-sisfoye la bastoni; lu toleris du pasi. La regimento esis konstitucita ek duamil homi; por lu to esis quaramil stroki dil bastono, qui

deskovris la muskuli e tendini de la nuko til la kulo. Komencante la triesma paso Kandido, nekapabla pluse tolerar, pregis pro mizerikordio ke li havez la boneso ekpafar lua cerebro; lu ganis ta favoro; on bandajizis lua okuli, on igis lu genupozar.

Tainstante la rejo dil Bulgariani preterpasis e questionis, quo esis la krimino dil kondamnito; e pro ke la rejo havis granda genio, lu komprenis, per to omna quan lu saveskis pri Kandido, ke lu esas yuna metafizikisto qua tote ne savas pri ca mondo, e pardonis lu segun klementeso qua esos laudata en omna jurnali ed omna yarcenti. Valoroza kirurgiisto risanigis lu ante tri semani per la medikamenti preskriptita da Dioskourídês.[4] Lu ja havis poka pelo e povis marchar kande la rejo dil Bulgariani facis batalio kontre la rejo dil Abarani.[5]

4) Pedánios Dioskourídês (*c.* A.D. 40 – 90) esis Greka mediko. Lua verko *De materio medica* (Περὶ ὕλης ἰατρικῆς) restis la maxim importanta verko farmacial en Europa dum plu kam 1 500 yari. *Trad.*
5) Tribuo Skitiana, hike reprezentanta la Franci, qui tatempe militis kontre la Prusiani (la t.n. Sep-yara Milito (1756 – 1763)). *Trad.*

CHAPITRO III

QUALE KANDIDO SALVIS SU DEL BULGARIANI, E TO QUO EVENTIS A LU

Nulo esis tam bela, tam ajila, tam brilanta, tam bone ordinata kam la du armei. La trumpeti, la fifri, la hoboyi, la tamburi, e la kanoni facis tala harmonio quala esis nultempe audita en inferno. La kanoni renversis preske sisamil homi de singla latero; pose la musket-pafado forigis de la maxim bona de mondi cirkume nonamil til dekamil friponi qui kontaminis olua surfaco. La bayoneto anke esis la motivo suficanta por la morto di plura mili de homi. La sumo forsan atingis triadekamil anmi, cirkume. Kandido, qua tremis quale filozofo, celis su tam bone kam posible dum ta heroala buchado.

Fine, dum ke la du reji igis on kantar *Te Deum*, singlu en sua propra kampeyo, lu decidis forirar por rezonar pri efekti e kauzi. Lu pasis super amasi de mortinti e mortanti, ed atingis unesme vicina vilajo; ol esis cindri: ol esis vilajo Abarana quan la Bulgariani incendiabis segun la legi internaciona. Hike olduli truizita per kugli regardis sua buchita spozini mortanta

dum tenar sua infanti an sua mami sangifanta; ibe yunini, senintestinigita pos ke eli satisfacabis la bezoni natural di plura heroi, donis lia lasta respiri; altra yunini, mi-brulita, kriis por obtenar la donacajo di morto. Cerebri dissemesis sur la tero apud brakii e gambi desjuntita.

Kandido fugis tam rapide kam posible ad altra vilajo; to apartenas al Bulgariani, e la heroi Abarana traktabis ol samamaniere. Kandido, kontinue marchante sive sur membri palpitanta sive tra ruini, fine arivis exter la milito-teatro, portante kelka mikra provizuri en sua sako, e nultempe obliviis siorino Kunegonda. Lua provizuri exhaustesis ante ke il eniris Holando; ma audinte ke omnu esas richa en ta lando, e ke ibe li esas Kristani, lu ne dubitis, ke lu esez traktata tam bone kam lu traktesabis en la kastelo dil barono ante ke lu esis pulsita ek ol pro amoro por siorino Kunegonda.

Lu demandis almono de plura severa personi, qui respondis, ke se lu durus ta mestiero, on inkluzus lu en punisodomo por lernar quale vivar.

Pose lu parolis ad homo qua jus sole diskursabis dum horo pri karitato a grand asembluro. Ta oratoro, oblique regardante lu, dicis a lu, 'Quon tu facas hike? Ka tu es hike por bona kauzo?'

'Esas nul efekto sen kauzo,' humile respondis

Kandido, 'omno esas necese kunligita ed aranjita maxim bone. Esis necesa ke me esez pulsita de siorino Kunegonda, esis necesa ke me pasez la bastono, ed esas necesa ke me demandez mea pano til ke me povas ganar ol; to omna ne povis esar altre.'

'Mea amiko,' dicis l'oratoro a lu, 'ka vu kredas, ke la papo esas l'antikristo?'

'Me ne ja audis lo dicita,' respondis Kandido, 'ma, sive lu esas sive ne, pano mankas a me.'

'Tu ne meritas manjar irgo,' dicis l'altru; 'irez, fripono, irez, mizerozo, ne proximeskez a me dum tua vivo.' La spozino dil oratoro pozis sua kapo ek la fenestro e, vidante homo dubitanta ke la papo esas l'antikristo, ekvarsis adsur lua kapo siteledo de…ho cielo! a qua eceso zelo religial portesas che la dami!

Homo nebaptita, bon anabaptisto nomizita Jacques, vidis ta traktado kruela e desnobla ad un de lua frati, ento sur du gambi sen plumi qua havas anmo; lu duktis lu adche su, netigis lu, donis a lu pano e biro, facis donacajo de du florini, e mem deziris docar lu quale laborar en sua fabrikerii, qui fabrikas stofi Persiana en Holando. Kandido, preske sternante su avan lu, klamis, 'Mastro Panglos ya dicabis a me, ke omno esas maxim bona en ca mondo, nam me esas senfine plu emocigita da vua extrema jenerozeso kam da la desafableso di ta sioro portanta nigra mantelo e

lua spozino.'

Promenante dum la sequanta dio, lu renkontris mendikanto tote kovrita per pustuli, l'okuli senanma, la pinto dil nazo rodita, la boko tordita, la denti nigra, e parlanta rauke, tormentata da tusado violentoza e sputanta dento ye singla esforco parolar.

CHAPITRO IV

Quale Kandido renkontris sua olima mastro pri filozofio, la doktoro Panglos, e to quo eventis

Kandido, mem plu emocigata da kompato kam da hororo, donis a ca repugnanta mendikanto la du florini quin lu recevabis de sua honesta anabaptisto, Jacques. La fantomo fixe regardegis lu, lakrimifis, e jetis sua brakii cirkum la kolo di Kandido. Kandido pavorigite retrotiris su.

'Ve!' dicis l'una mizerozulo a l'altra, 'ka vu ne plus rikonocas vua kara Panglos?'

'Quon me audas? vu, mea kara mastro! vu, en ca stando hororinda! Qua malfortuno frapis vu? Pro quo vu ne plus esas en la maxim bela de kasteli? Quo pri siorino

Kunegonda, la perlo de yunini, la maestro-verko di naturo?'

'Me exhaustesas,' dicis Panglos.

Kandido quik duktis lu al stablo dil anabaptisto, ube il donis a lu pano por manjar; e kande Panglos rekuperabis: 'Nu!' Kandido dicis a lu, 'quo pri Kunegonda?'

'El es mortinta,' replikis l'altra.

Kandido esvanis pro ta vorti; lua amiko rikonciigis lu per mala vinagro qua hazarde esis en la stablo. Kandido riapertis sua okuli. 'Kunegonda esas mortinta! Ha! la maxim bona de mondi, ube vu esas? Ma per qua maladeso el mortis? Esis pro ke el vidis me pulsita per granda pedo-frapi ek la bela kastelo di sua patro, ka ne?'

'No,' dicis Panglos; 'el esis senintestinigita da soldati Bulgariana, pos ke el violacesis tam multe kam posible; li ekpafis la cerebro dil barono, qua esforcis defensar el; la baronino esis hakita aden peci; mea povra lernantulo traktesis precize quale lua fratino; relate la kastelo, ne un roko restas sur altra, ne un stablo restas, ne un mutono, ne un anado, ne un arboro; ma ni tote revanchesis, nam la Abarani facis same en vicina baronio apartenanta a sinioro Bulgariana.'

Ye ta dicajo, Kandido itere esvanis; ma rikoncieskinte, e dicinte omno apta, lu questionis pri la kauzo ed efekto, e la motivo suficanta, qua reduktabis Panglos a tale kompatinda stando.

'Ho ve!' dicis l'altru, 'esas amoro: amoro, la konsolacanto dil homaro, la prezervanto dil universo, l'anmo di omna

enti sentema, tener amoro.'

'Ho ve!' dicis Kandido, 'me konoceskis ol, ta amoro, la regnanto di kordii, ta anmo di nia anmo; ol nultempe donis a me irgo ma un kiso e duadek pedo-frapi an la kulo. Quale ta bela kauzo produktis efekto tante abomininda en vu?'

Panglos respondis per ca vorti: 'Ho mea kara Kandido! vu konocis Paketa, la beleta chambristino di nia augusta baronino; en elua brakii me gustis la joyi di paradizo, qui produktis ta tormenti infernal da qui vu vidas me devorita; el esis infektita, forsan el esas mortinta. Paketa recevis ta donacajo de tre erudita franciskano qua retroirabis a la fonto; nam il havis ol de evoza komtino, qua recevabis ol de kavalrio-kapitano, qua debabis ol a markezino, qua obtenabis ol de pajo, qua recevabis ol de jezuito, qua, esante novico, havabis ol en direta lineo de un de la kompanuli di Kristoforo Kolumbo. Relate me, me donos ol a nulo, nam me mortas.'

'Ho Panglos!' exklamis Kandido, 'yen stranja genealogio! Ka la diablo ne esas la fonto?'

'Tote ne,' respondis ta granda homo; 'ol esis nekareebla kozo en la maxim bona de mondi, necesa ingrediento: nam, se Kolumbo ne kaptabus en insulo Amerikana ta morbo qua venenizas la fonto di genetado, qua ofte mem preventas genitado, e qua esas evidente kontrea a la granda skopo di naturo, ni havus nek chokolado nek kochenilo; oportas anke observar, ke til nun ta morbo, simile a kontroverso religial, esas limitizita a ni. La Turki, la Indiani, la Persiani, la Chiniani, la Siamani, e la

Japoniani ne ja konocas ol; ma esas motivo suficanta por ke li konoceskez ol suafoye ante kelka yarcenti. Dume, ol facas marveloza progreso inter ni, e precipue en ta grand armei kompozita ek mercenarii honesta e bone edukita qui decidas la fato di stati; on povas asertar ke, kande triadek mil homi luktas en batalio aranjita kontre trupi egale nombroza, esas cirkume duadek mil sifilisiki en singla armeo.'

'To es admirinda,' dicis Kandido, 'ma necesesas risanigar vu.'

'E quale me povas?' dicis Panglos; 'me havas nula pekunio, mea amiko, e tra la mondo on ne povas veinsekesar nek klisterizesar sen pagar, o sen ke altru pagez por on.'

Ta lasta diskurso igis Kandido decidar; lu iris por jetar su ye la pedi di sua karitatema anabaptisto, Jacques, e piktis a lu tante emociganta pikturo di la stando a qua sua amiko reduktesis, ke la bona homo ne hezitis recevar doktoro Panglos; lu igis lu risaneskar per sua spenso. Panglos, dum la risanigo, perdis nur un okulo ed un orelo. Lu esis kapabla bone skribar e perfekte savis aritmetiko. L'anabaptisto Jacques nominis lu kom kontisto. Pos du monati, obligata irar a Lisboa pro komerco, lu duktis la du filozofi aden sua navo. Panglos explikis a lu, quale omno ne povas esar plu bona. Jacques ne havis tala opiniono.

'Mustas esar,' lu dicis, 'ke homi kelkete koruptis naturo, nam li ne naskas kom volfi, ma li divenas volfi. Deo donis a li nek kanoni de duadek funti nek bayoneti, e li fabrikas

bayoneti e kanoni por destruktar su. Me povus anke konsiderar bankroti e la yusteso qua sizas la havaji di bankrotanti por fraudar la kreditanti.'

'To omna esis nekareebla,' replikis la doktoro havanta un okulo, 'e malaji partikulara facas la boneso generala, por ke quante multa esas malaji individuala, tante bona esas omno generale.'

Dum ke lu rezonis, la aero obskureskis, la venti sufleskis del quar anguli dil mondo, e la navo asaltesis da la maxim pavoriganta tempesto, kande li vidis la portuo di Lisboa.

CHAPITRO V

Tempesto, naufrajo, tertremo, e to quo eventis a doktoro Panglos, a Kandido, ed a l'anabaptisto Jacques

L'una duimo dil pasajanti, febla, mortanta pro ta agonii nekonceptebla qui la rulado di navo portas a la nervi ed en omna humori di korpo agitata kontresinse, ne havis mem la forteso desquietigar su pri la danjero. L'altra duimo kriachis e pregis; la segli laceresis, la masti ruptesis, la navo fendesis. Ti qui esis kapabla laboris, ma nulu kunlaboris, nulu imperis. L'anabaptisto kelke helpis manovrar; il esis sur la ferdeko; maristo frenezioza forte frapis il ed abatis il

adsur la planki; ma per ta frapo quon lu donis, lu ipsa subisis shoko tante violentoza, ke lu falis kapavane del navo. Lu restis pendigita ed hokita de ruptita parto dil masto. La bona Jacques kuris por helpar lu, helpis lu klimar adsupre, e per sua esforco esis jetita aden la maro avan l'okuli dil maristo, qua livis lu perisar sen degnar mem regardar lu. Kandido pluproximeskis, vidis sua bonfacanto, qua riaparis instante e qua esis glutita por sempre. Lu volis jetar su aden la maro dop lu; la filozofo Panglos preventis lu, pruvis a lu ke la rado di Lisboa esis formacita partikulare por ke l'anabaptisto ibe dronez. Dum ke lu pruvis lo *a priori*, la navo fendesis ed omni perisis ecepte Panglos, Kandido, e ta bruto la maristo qua dronigis la vertuoza anabaptisto; la fripono sekure natis al rivo, adube Panglos e Kandido portesis sur planko.

Kande li esabis poke rivivigita, li marchis vers Lisboa; poka pekunio restis kun li, per qua li esperis salvar su de hungro eskapinte la tempesto.

Li apene pozabis pedo en la urbo, plorante pro la morto di sua bonfacanto, kande li sentis la tero tremar sub lia pedi;[6] la maro boliante levis su en la portuo e frakasis la navi ankragita. Vento-vortici de flami e cindri kovris la stradi e publika placi; domi krulis, tekti renversesis adsur la fundamenti, e la fundamenti dispersesis; triadek mil habitanti de omna evi e de l'amba sexui aplastesis sub la ruini.

---

6) La tertremo en Lisboa e la sequanta incendio (1 novembro 1755) mortigis plu kam 30 000. *Trad.*

La maristo dicis, siflante e blasfemante, 'On ganos ulo hike.'

'Quo povas esar la motivo suficanta por ca fenomeno?' dicis Panglos.

'Yen la fino dil mondo!' klamis Kandido.

La maristo quik kuris al mezo dil eskombramaso, defiis morto por serchar pekunio, trovis ol, sizis ol, ebrieskis e, dorminte til sobra, kompris la favori dil unesma volunta yunino quan lu trovis sur la ruini di domi destruktita e meze dil mortinti e mortanti.

Tamen Panglos tiris lu per la maniko. 'Mea amiko,' lu dicis, 'to ne esas bona, la raciono universal mankas a vu, vu male selektas vua tempo.'

'Kapo e sango!' respondis l'altru, 'me esas maristo, naskis en Batavia; me quarfoye fulis la krucifixo dum quar voyaji a Japonia; tu bone trovis tua homo kun vua raciono universal!'

Petro-fragmenti vundabis Kandido; lu jacis en la strado, kovrita per eskombro. Lu dicis a Panglos, 'Ho ve! obtenez por me vino ed oleo: me mortas.'

'Ta tertremo ne esas nova kozo,' respondis Panglos; 'l'urbo Lima en Amerika experiencis la sama tertremi dum la pasinta yaro; sama kauzi, sam efekti; esas sendubite subtera sulfur-veino de Lima til Lisboa.'

'Nulo esas plu probabla,' dicis Kandido; 'ma, por Deo, poka oleo e vino.'

'Quale probabla?' replikis la filozofo; 'me asertas, ke la kozo esas pruvita.'

Kandido perdis koncio, e Panglos adportis kelka aquo de vicina fonteno.

Dum la sequanta dio, trovinte nutraji dum glitar tra la ruini, li poke restauris lia forteso. Pose li laboris quale l'altri por alejar ta habitanti qui eskapabis morto. Kelka civitani sokursita da li donis a li tam bona dineo kam posibla pos tala dizastro. Esas vera, ke la repasto esis trista: la tablo-kompani humidetigis lia pano per lia lakrimi; ma Panglos konsolacis li, asertante, ke la kozi ne povas altre esar: 'Nam,' lu dicis, 'to omna esas maxim bona. Nam, se esas volkano che Lisboa, ol ne povas esar altraloke. Nam esas neposibla ke kozi ne esez ube oli esas. Nam omno esas bona.'

Hometo nigre vestizita, agento dil Inquiziciono, qua sidis apud lu, polite parolis e dicis, 'Semblas ke la sioro ne kredas ye peko original; nam, se omno esas maxim bona, esis nek falo nek puniso.'

'Me tre humile demandas pardono de Vua Ecelenco,' respondis Panglos mem plu polite, 'nam la falo dil homaro e lua malediko necese eniris aden la maxim bona de omna mondi posibla.'

'Do sioro ne kredas ye libereso?' dicis la agento.

'Vua Ecelenco pardonez me,' dicis Panglos; 'libereso povas existar kun l'absoluta neceseso; nam esis necesa, ke ni esez libera; nam konkluze la volo determinita…'

Panglos esis meze di frazo kande la agento gestis per kapsigno a sua lakeo transdonanta glasedo de vino, od Oporto-vino.

CHAPITRO VI

Quale on facis bela auto-da-fé por impedar tertremi, e quale Kandido esis flogita

Pos ta tertremo qua destruktabis tri quarimi di Lisboa, la sajuli di la lando ne trovis plu efikiva moyeno preventar totala ruino kam donar a la populo bela auto-da-fé;[7] esis decidita dal universitato di Coimbra, ke la spektaklo di kelka homi brulita per mikra fairo, dum granda ceremonio, esas sekretajo nefaliiva por impedar la tero de tremar.

Konseque, li sizabis Bizkayano kondamnita pro ke lu su mariajabis kun la bapto-matro di sua bapto-filio, e du Portugalani qui manjante hano forigabis la lardo; pos la dineo uli venis e ligis doktoro Panglos e lua dicipulo Kandido, l'unu pro ke lu parolabis, e l'altru pro ke lu askoltabis per mieno aprobanta; li forportesis separite aden chambri tre kolda, en qui on nultempe trublesas dal suno; pos semano singlu esis vestizita per san-benito, e lia kapi esis ornita per papera mitri: la mitro e san-benito di Kandido havis pikturi di flami inversa e di diabli havanta nek kaudi nek ungli; ma la diabli di Panglos portis ungli e

7) L'auto-da-fé eventis 20 junio 1756. *Trad.*

kaudi, e la flami stacis rekte. Li procesionis tale vestizita, ed askoltis sermono tre patetika, sequata da bela plan-kanto. Kandido flogesis segun la muziko-tempo dum la kantado; la Bizkayano e la du homi qui ne dezirabis manjar lardo esis brulita, e Panglos esis pendigita, quankam pendigo ne esis kustumala. Samadie la tero itere tremis kun pavoriganta bruiso.

Kandido, pavorante, stuporigite, distraktite, omnube sangifante, omnube palpitante, dicis a su, 'Se ico esus la maxim bona de omna mondi posibla, quale esus l'altri? Me forsan tolerus ol, se me esis nur flogita, nam me flogesis dal Bulgariani. Ma, ho mea kara Panglos! la maxim granda de filozofi, kad oportis ke me videz vu pendigita sen savar pro quo! Ho mea kar anabaptisto! maxim bona de homi, kad oportis ke vu dronesez en la portuo! Ho siorino Kunegonda! perlo de yunini, kad oportis ke on fendez vua ventro!'

Lu formarchis, apene kapabla subtenar su, esinte predikita, flogita, absolvita, e benedikita, kandee oldino proximeskis e dicis a lu, 'Mea filio, kurajeskez, sequez me.'

CHAPITRO VII

Quale oldino sorgis Kandido e quale lu ritrovis to quon lu amoras

Kandido tote ne kurajeskis, ma sequis l'oldino aden domacho; el donis a lu jaro de unguento per qua fricionar su, ed ulo por manjar e drinkar; el montris a lu pasable neta liteto; apud la lito esis vestaro. 'Manjez, drinkez, dormez,' el dicis a lu, 'e Nia Damo di Atocha, santa António di Padua e santa Iákôbos di Compostela sorgez vu; me rivenos morge.' Kandido, ankore astonigata da to omna quon lu vidabis, to omna quon lu sufrabis, e mem pluse da la karitato dil oldino, volis kisar elua manuo. 'Ne esas mea manuo quon vu devas kisar,' dicis l'oldino; 'me rivenos morge. Fricionez vu per unguento, manjez e dormez.'

Kandido, malgre tanta malaji, manjis e dormis. Sequantadie l'oldino adportis dejuno, exploris lua dorso ed el ipsa fricionis ol per altra unguento; pose el adportis dineo a lu; el rivenis tavespere ed adportis supeo. Ye la morga dio el itere facis la sama servici.

'Qua vu esas?' Kandido questionadis el; 'quo inspiris vu per tala bonfacado? Quala danki me povas donar a vu?'

La bona homino nultempe respondis; el rivenis tanokte sen adportar supeo. 'Venez kun me,' el dicis, 'e ne dicez un vorto.' El prenis lu ye la brakio e marchis kun lu aden la

ruro per cirkume quarimo de milio; li arivis ye izolita domo, cirkondata da gardeni e kanali. L'oldino frapetis pordo. Ol apertesis; el duktis Kandido per sekret eskalero aden orizita chambreto, livis lu sidanta sur kanapeo brokatizita, klozis la pordo dop su ed ekiris. Kandido kredis ke lu sonjas, e la nuna instanto esas sonjo agreabla.

L'oldino balde rivenis; el desfacile subtenis trepidanta muliero de alteso majestoza, brileganta per gemi e kovrita per velo.

'Forigez ta velo,' dicis l'oldino a Kandido.

La yunulo pluproximeskis; lu levis la velo per timida manuo.

Quala instanto! quala surprizo! lu kredis, ke lu vidis siorino Kunegonda; lu ya fakte vidis el; esis el ipsa. Lua forteso faliis, lu ne povis parolar un vorto, lu falis ad elua pedi. Kunegonda falis adsur la kanapeo. L'oldino restauris li per flar-salaji, li riganis lia sensi, li parolis l'una a l'altra; komence per vorti hezitanta, questioni e respondi qui intersekis, sospiri, lakrimi, krii. L'oldino exhortis, ke li facez min multa bruiso, e pose livis li sola.

'Quo! esas vu,' Kandido dicis ad el, 'vu vivas! Me itere trovas vu en Portugal! Ka vu ne violacesis? Ka vua ventro tote ne fendesis, quale la filozofo Panglos certe dicis a me?'

'To ya eventis,' dicis la bela Kunegonda, 'ma on ne sempre mortas pro ta du acidenti.'

'Ma vua patro e matro, ka li mortigesis?'

'Lo esas tro vera,' Kunegonda plorante dicis.

'Ka vua fratulo?'

'Mea fratulo anke mortigesis.'

'E pro quo vu esas en Portugal? e quale vu savis, ke me esas hike? e per qua stranj aventuro vu igis me esar duktita a ca domo?'

'Me dicos omno a vu,' replikis la damo; 'ma komence vu mustas informar me pri omno eventinta a vu depos ta kiso inocenta quan vu donis a me e la pedo-frapi quin vu recevis.'

Kandido obediis el per profunda respekto, e malgre ke lu esis stuporigita, quankam lua voco esis febla e tremanta, quankam lua dorso ankore kelke male doloris, lu naracis ad el per la maxim naiva maniero omno quon lu experiencabis depos ta instanto di lia separo. Kunegonda regardis la cielo; el lakrimifis pro la morto dil bona anabaptisto e di Panglos; pose el parolis per la sequanta vorti a Kandido, qua ne perdis un vorto, e qua devoris el per sua okuli.

CHAPITRO VIII

HISTORIO DI KUNEGONDA

'Me esis en mea lito e profunde dormis, kande Cielo komplezesis sendar la Bulgariani a nia bela kastelo Tondro-ten-tronkh; li buchis mea patro e mea fratulo, e pecigis mea matro. Granda Bulgariano, alta de sis futi, vidante ke

me perdabis koncio, men violaceskis; to rivivigis me, me riganis mea sensi, me kriis, me luktis, me mordis, me skrachis, me volis arachar l'okuli di ta granda Bulgariano, nesavante ke omno eventanta en la kastelo di mea patro esis kustumal; la brutulo poniardagis me en la sinistra flanko, di qua me ankore portas la marko.'

'Ho ve! me esperas vidar olta,' dicis la naiva Kandido.

'Vu vidos olta,' dicis Kunegonda; 'ma ni durez.'

'Durez,' dicis Kandido.

El riprenis la filo di sua historio: 'Kapitano Bulgariana eniris, lu vidis me tote sangizita, ma l'altra soldato ne remarkis lu. La kapitano iraceskis pro la poka respekto quan la brutulo ofris, e mortigis lu sur mea korpo. Pose il igis ke me esez pansita, e duktis me kom militala kaptito a sua lojeyo. Me lavis la kelka kamizi quin lu posedis, me koquis por lu; lu trovis me tre beleta, oportas agnoskar; e me ne negas, ke lu esis tre bone facita e ke lu havis pelo mola e blanka; altralatere, lu havis poka inteligenteso, poka filozofio, on vidis klare, ke lu ne esis edukita da doktoro Panglos. Pos tri monati, perdinte lua pekunio e tedite da me, lu vendis me a Judo nomizita don Issakhar, qua komercas en Holando e Portugal, e qua pasionoze amoras mulieri. Ta Judo multe afecionis me, ma lu ne povis vinkar me; me rezistis lu plu sucesoze kam me rezistabis la soldato Bulgariana. Honoroza persono forsan povus esar violacita unfoye, ma elua vertuo nur pluforteskus.

'La Judo, por domtar me, portis me a ca domego quan

vu vidas. Me kredabis til lore ke esas nulo sur la tero tam belega kam la kastelo Tondro-ten-tronkh; me esis destrompita.

'La grand inquizitoro remarkis me uldie ye la meso; lu multe regardegis me e sendis a me mesajo, ke lu mustas parolar kun me pri aferi sekreta. Me duktesis a lua palaco; me savigis da lu mea nasko; lu montris a me, quante infre mea sociala stando esas apartenar ad Izraelido. On propozis en lua nomo a don Issakhar, ke lu cedez me a la sinioro. Don Issakhar, qua esas la bankero dil korto ed homo influiva, tote ne volis lo. L'inquizitoro minacis lu per auto-da-fé. Fine mea Judo, timidigita, konkluzis kontrato per qua la domego e me ipsa komune apartenas a li: la Judo havas por su la lundii, merkurdii, e la Sabato-dii, e l'inquizitoro havas l'altra semano-dii. Ta interkonsento existas dum sis monati. Ol ne esis sen disputi; nam ofte esas nedecidita, ka la nokto de saturdio til sundio apartenas a l'anciena kredo od a la nova. Relate me, me rezistas li amba til nun, e me kredas, ke pro ta kauzo me ankore esas amorata.

'Fine, por impedar la plago di tertremi e por timidigar don Issakhar, plezis a l'inquizitoro celebrar auto-da-fé. Lu honorizis me per invitar me. Me havis tre bona plaso; la dami esis servita drinkaji inter la meso e la mortigo. Me esis, advere, hororigita per vidar ta du Judi brulita kun ta honesta Bizkayano qua mariajabis su kun la bapto-matro di lua bapto-filio; ma quale esis mea surprizo, mea pavoro, mea konfuzo, kande me vidis, vestizita en san-benito e

mitro, figuro qua similesas to di Panglos! Me fricionis l'okuli, me atenceme regardegis, me vidis lu mortigante pendigata; me esvanis. Me apene rikoncieskis, kande me vidis vu desvestizata e nuda; lore me sentis l'extrema hororo, konsterno, doloro, desespero. Me vere dicas a vu, ke vua pelo esas mem plu blanka e de roz-koloro plu perfekta kam to di mea kapitano Bulgariana. Ta vidajo duopligis omna sentimenti qui dronis me, konsumis me. Me kriachis, me volis dicar, "Haltez, barbari!" ma voco mankis a me, e mea krii esabus neutila. Vu esinte bone flogita, me dicis, "Quale esas posibla, ke bela Kandido e saja Panglos esas en Lisboa, l'unu recevar cent stroki, e l'altru esar pendigita segun l'impero dil inquizitoro di qua me esas l'amorato? Panglos kruele trompis me, kande lu dicis a me, ke omno eventas en la maxim bona maniero."

'Agitata, distraktata, nun dementa, nun pronta mortar pro febleso, mea kapo esis plenigita per la masakro di mea patro, di mea matro, di mea fratulo, per l'insolenteso di mea infama soldato Bulgariana, la poniardo-stroko quan lu donis a me, mea servitudo, mea laborado kom koquisto, mea kapitano Bulgariana, mea infama don Issakhar, mea abomininda inquizitoro, la mortigo di doktoro Panglos, ta granda plan-kanta *miserere* dum qua vu esis flogita, e, precipue, per la kiso quan me donabis a vu dop la skreno, tadie kande me lastafoye vidis vu. Me laudis Deo, qua itere duktis vu a me tra tante multa malaji. Me exhortis mea olda servistino sorgar vu e duktar vu adhike tam balde kam posible. El tre bone exekutis mea komiso; me

juis la plezuro neexpresebla itere vidar vu, audar vu, parolar kun vu. Vu probable hungregas; me ipsa hungras; ni komencez per supear.'

Do la du sideskis an tablo; e, supeinte, li rivenis a la belega kanapeo ja deskriptita; li esis ibe kande sioro don Issakhar, un de la mastri dil domego, arivis. Esis Sabato-dio. Lu venis por juar sua yuri, e por expresar sua tenera amoro.

CHAPITRO IX

TO QUO EVENTIS A KUNEGONDA, KANDIDO, LA GRAND INQUIZITORO, E JUDO

Ta Issakhar esis la maxim iracema Judo vidita en Izrael de pos la kaptiteso en Babilonia. 'Quo!' lu dicis, 'hundino Galileana, ka l'inquizitoro ne esas sato? Ka ta fripono mustas anke partoprenar tu kun me?' Dicinte lo, lu ektiris longa poniardo per qua lu esas sempre armizita, e, kredante ke l'antagonisto havis nula armi, jetis su adsur Kandido; ma nia bona Westfalenano recevabis bonega espado del oldino kun la vestaro. Lu ektiris sua espado, quankam lu havis la maxim dolca temperamento, ed sternis l'Izraelido tote mortinta adsur la karelizita pavimento ye la pedi dil belega Kunegonda.

'Santa Virgo!' el kriis, 'quon ni divenos? Homo mortigita che me! Se l'autoritato venus, ni perdesus.'

'Se Panglos ne esabus mortale pendigita,' dicis Kandido, 'lu bone konsilus ni en ca krizo, nam lu esis granda filozofo. Sen lu, ni konsultez l'oldino.'

El esis tre prudenta e komencabis donar sua opiniono, kande altra pordeto apertesis. Esis un horo pos noktomezo, esis la komenco di sundio. Ta dio apartenis al inquizitoro. Lu eniris e vidis la flogita Kandido, espado en la manuo, e mortinto sternita sur la pavimento, Kunegonda stuporigita, e l'oldino konsilanta.

Yen to quo pasis tra la mento di Kandido tainstante, e quale lu rezonis: 'Se ta santa homo krias por helpo, lu certe brulos me; lu forsan agus same a Kunegonda; lu igis on flogar me senkompate; lu esas mea rivalo; me ja mortigis, esas nulo ponderar.' Ta rezonado esis neta e rapida; e, sen donar a l'inquizitoro tempo por rekuperar de surprizo, lu trapikis lu, e jetis lu al flanko dil Judo.

'Yen situeso,' dicis Kunegonda; 'povas esar nula remiso; ni exkomunikesas, nia ultima horo venas. Quale vu, naskinte tante dolce, povis mortigar en du minuti Judo e prelato?'

'Mea belega yunino,' respondis Kandido, 'kande on esas amoroza, jaluza, e flogita dal Inquiziciono, on ne plus konocas su.'

L'oldino lore parolis e dicis, 'Esas tri kavali Andalusiana en la stablo kun lia seli e bridi; la brava Kandido preparez oli; la siorino havas moidori e diamanti; ni kavalkez rapide,

quankam me povas sidar nur sur un gluteo, ed irez a Cadiz; la vetero esas belega, ed esas granda plezuro voyajar dum la koldeteso noktal.'

Kandido quik selizis la tri kavali. Kunegonda, l'oldino, e lu trakuris triadek milii per un etapo. Dum ke li forkavalkis, la Santa Hermandad eniris la domo, la sinioro esis enterigita en bela kirko, ed Issakhar esis jetita adsur eskombreyo.

Kandido, Kunegonda, e l'oldino esis ja en l'urbeto Avacena, meze dil monti di Sierra Morena; e li parolis en albergo lo sequanta.

CHAPITRO X

PER QUA DITRESO KANDIDO, KUNEGONDA, E L'OLDINO ARIVIS EN CADIZ, E PRI LIA EMBARKO

'Qua furtis mea ora moneto-peci e mea diamanti?' dicis Kunegonda plorante; 'e per quo ni vivos? quon ni facos? ube me trovos inquizitori e Judi qui donos altri a me?'

'Ho ve!' dicis l'oldino, 'me forte suspektas veneracinda franciskano qua hiere dormis en la sam albergo kam ni en Badajoz; Deo gardez me de facar temerara judiki! ma lu

dufoye eniris nia chambro, e lu livis l'albergo longatempe ante ni.'

'Ho ve!' dicis Kandido, 'la bona Panglos ofte pruvis a me, ke la havaji di ca mondo esas posedaji komuna di omna homi, e ke singlu havas egala yuro ad olti. Ta franciskano advere devis, segun ta principo, livir sato por ke ni kompletigez nia voyajo. Ka vu havas nulo de omno, mea bela Kunegonda?'

'Nula maravedo,' el dicis.

'Quon facar?' dicis Kandido.

'Ni vendez un de la kavali,' dicis l'oldino; 'me kavalkos dop siorino, quankam me povas sidar nur sur un gluteo, e talamaniere ni atingos Cadiz.'

Esis en la sam albergo priorulo benediktana; lu chipe kompris la kavalo. Kandido, Kunegonda e l'oldino pasis tra Lucena, Chillas, e Lebrija, e fine atingis Cadiz. Floto ibe preparesis e trupi kolektesis por portar raciono al veneracinda patri jezuita en Paraguay qui akuzesis incitir un de la tribui proxim l'urbeto San Sacramento revoltar kontre la reji di Hispania e di Portugal. Kandido, servinte kun la Bulgariani, exekutis l'exerco dil Bulgariani avan la generalo dil mikra armeo per tala gracio, tala rapideso, tala habileso, tala fiereso, tala ajileso, ke lu donesis komando di infantrio-kompanio. Tale lu divenis kapitano; lu embarkis kun siorino Kunegonda, l'oldino, du personala servisti, e la du kavali Andalusiana qui apartenabis al grand inquizitoro di Portugal.

Dum la pasajo li multe rezonis pri la filozofio di

kompatinda Panglos. 'Ni iras ad altra mondo,' dicis Kandido; 'sendubite esas ibe ke omno esas bona. Nam on mustas agnoskar, ke on povus kelke lamentar pri to quo eventas materiale ed etikale en nia mondo.'

'Me amoras vu totkordie,' dicis Kunegonda; 'ma mea mento esas ankore stuporigita da to quon me vidis e to quon me experiencis.'

'Omno esos bona,' replikis Kandido; 'la maro en ta nova mondo esas ja plu bona kam la mari di nia Europa; ol esas plu kalma, la venti esas plu konstanta. Certe esas la nova mondo qua esas la maxim bona de omna mondi posibla.'

'Deo volez lo!' dicis Kunegonda; 'ma me esis tante hororinde desfortunoza en mea mondo, ke mea kordio esas preske klozita kontre espero.'

'Vi lamentas,' l'oldino dicis a li; 'ho ve! vi ne subisis mizeri quale le mea.'

Kunegonda preske rideskis, e trovis ta bona homino tre amuzanta, ke lu pretendis esar plu desfelica kam el. 'Ho ve! mea bonino,' el dicis a lu, 'ecepte ke vu esis violacita da du Bulgariani, recevis du poniardo-stroki en la ventro, havis du kasteli demolisita, havis du matri e du patri buchita avan vua okuli, e vidis du de vua amoranti flogita en auto-da-fé, me ne komprenas quale vu esus plu desfortunoza kam me; pluse, me naskis kom baronino kun sepadek-e-du quarpecigi blazonal, e me esis koquisto.'

'Siorino,' respondis l'oldino, 'vu ne savas to quo esis mea nasko; e, se me montrus a vu mea dopajo, vu ne parolus tale, e vu suspendus vua judiko.' Ta dicajo genitis extrema

kuriozeso en la menti di Kunegonda e di Kandido. L'oldino parolis a li per ta sequanta vorti.

CHAPITRO XI

La historio di l'oldino

'Me ne sempre havis injektizit okuli rede bordizita; mea nazo ne sempre tushis mea mentono e me ne sempre esis servisto. Me esas la filiino di papo Urban X e la princino di Palestrina.[8] Me edukesis til la dek-e-quaresma yaro en palaco por qua omna kasteli di vua baroni Germana ne servabus kom stabli; ed un de mea robi plu valoris kam omna splendidaji di Westfalen. Me kreskis en beleso, en gracio, en talenti inter plezuri, respekto, ed esperi. Me ja inspiris amoro, mea mami formacesis; e quala mami! blanka, ferma, skultita quale olti di la Venus de Medici; e quala okuli! quala palpebri! quala nigra brovi! quala flami brulis en mea du pupili, ed efacis la cintilifado di la steli, quale dicis la poeti lokal. La homini qui vestizis me e ti qui desvestizis me falis pro extazo regardante me avane e dope, ed omna homuli volabus esar en elia plaso.

8) Observez l'extrema diskreteso dil autoro; til nun esis nula papo nomizita Urban X; lu timas atribuar bastardino a konocita papo. Quala cirkonspekteso! quala delikateso di koncienco! *Voltaire*

'Me fiancis suverena princulo di Massa-Karrara. Quala princo! tam bela kam me, dotita per dolceso e la charmi, brilante espritoza e brulanta pro amoro. Me amoris lu quale on unesme amoras: per idoligado, per pasiono. La mariajo-preparo facesis. Esis pompo e splendideso senprecedenta; esis festi, turniri, operi bufonatra kontinue; e tota Italia kompozis soneti por me, di qui ne un esis pasabla. L'instanto di mea feliceso venis, kande evoza markezino qua esabis l'amorantino di mea princo invitis lu drinkar chokolado che su. Lu mortis min kam du hori plu tarde per konvulsi teroriganta. Ma to esas nur bagatelo. Mea matro, desesperanta, quankam multe min afliktita kam me, deziris irar kurtatempe de loko tante nociva. El havis tre bela domeno apud Gaeta. Ni embarkis sur galero dil lando, orizita quale l'altaro dil santa Petros di Roma. Yen, korsaro de Salé proximeskis a ni ed abordis ni. Nia soldati defensis su quale soldati dil papo: li falis adsur sua genui forjetante sua armi, e pregis del korsaro absolvo *in articulo mortis*.[9]

'Nemediate li desvestizesis tam nude kam simii, e mea matro, anke nia honor-damzeli, ed anke me. Esas kozo admirinda, la diligenteso per qua ta siori desvestizas homi. Ma to quo plu surprizis me esis, ke a ni omna li pozis sua fingri en loko adube ni homini kustumale lasas nur dushilo enpozesar. Ta ceremonio semblis a me tre stranja: yen, quale on judikas omno, kande on ne ja voyajas exterlande. Me balde saveskis, ke to esis por saveskar ka ni celabis

9) Ye l'instanto di morto.

diamanti: esas kustumo establisita depos la tempi prehistorial en civilizita landi qui navigas la mari. Me saveskis, ke la religiala kavalieri di Malta nultempe falias tale facar kaptinte Turkanuli e Turkanini; ol esas lego internaciona nultempe derogita.

'Me tote ne dicos a vi quante harda esas, ke yuna princino duktesez kom sklavo kun la matro a Maroko. Vi sat bone imaginas omno quon ni subisis sur la navo dil korsaro. Mea matro esis ankore tre bela; nia honor-damzeli, nia simpla chambristini havis plu multa charmi kam povas esar trovata en la tota Afrika. Relate me, me esis ravisanta, me esis beleso, gracio ipsa, e me esis virgino; me ne restis tale longatempe; ta floro qua esabis rezervita por la bela princo di Massa-Karrara esis violacita de me dal korsar-kapitano; lu esis negrulo abomininda qua mem kredis, ke lu multe honorizis me. Certe la siorino princino di Palestrina e me mustis esar tre forta por subisar omno quon ni sufris til ke ni arivis en Maroko. Ma ni preterpasez! olti esas kozi tante ordinara, ke oli ne esas digna de la trublo dicar.

'Maroko natis en sango kande ni arivis. Kinadek filiuli dil imperiestro Muli-Ismael single havis lia partiso, qui fakte produktis kinadek militi interna: negri kontre negri, negri kontre bruni, bruni kontre bruni, mulati kontre mulati. Esis kontinua masakro tra l'imperio.

'Ni apene desembarkabis, kande negri de partiso opozanta to di mea korsaro aparis por forportar lua spoliaji. Ni esis, pos la diamanti ed oro, lua maxim precoza

posedaji. Me esis testo di tala kombato quala vi nultempe vidas en la klimati di Europa. La populi nordal ne havas sango sat brulanta. Li ne havas furio por homini tam ardoroza kam esas kustumal en Afrika. Semblas ke via Europani havas lakto en la veini; esas vitriolo, esas fairo qua fluas en la veini dil habitanti dil monto Atlas e la landi vicina. Li luktis per la furio di la leoni, di la tigri, e di la serpenti indijena por decidar, qua havos ni. Marokano sizis mea matro ye la dextra brakio, la lietnanto di mea kapitano retenis el ye la sinistra brakio; soldato Marokana prenis el ye un gambo, un de nia korsari tenis el ye l'altra. Preske nia omna servistini esis tainstante tirita samamaniere da quar soldati. Mea kapitano celis me dop su. Lu havis sua cimitaro en sua manuo, e mortigis ti omna qui opozis sua furio. Fine me vidis mea matro e nia omna homini Italiana pecigita, hakita, masakrita dal monstri qui disputis por eli. Mea kunkaptiti, ti qui prenabis eli, soldati, maristi, negri, bruni, blanki, mulati, e fine mea kapitano, omni mortigesis, e me restis mortanta sur amaso de mortinti. Omni savas, ke tala ceni eventis tra plu kam nonacent milii cirkume, sen neglijar la kin pregi diala dekretata da Mohamed.

'Me liberigis me per multa desfacileso del amaso de tante multa kadavri sangizita, e tiris me adsub grand oranjiero an la rivo di proxima rivereto; me ibe falis pro timo, fatigo, hororo, desespero, ed hungro. Balde pose, mea sensi stuporigita cedis su a dormado qua plu similesis esvano kam dormo. Me esis en ta stando di febleso e senkoncio

inter vivo e morto, kande me sentis me opresata da ulo movanta sur mea korpo. Me apertis mea okuli, me vidis blankulo havanta bona mieno qua sospiris, e qua dicis de inter sua denti, *'O che sciagura d'essere senza coglioni!'*'[10]

CHAPITRO XII

DURO DI LA MALAJI DI L'OLDINO

'Astonata e ravisata pro askoltar la linguo di mea patrio, e ne min surprizata da la vorti quin ta homo dicis, me respondis, ke esas plu granda malaji kam olta pri quo lu plendas. Me informis lu per kelka vorti pri la horori quin me subisis, e pose itere esvanis. Lu portis me a vicina domo, igis on men kushar e nutrar, men servis, men konsolacis, men flatis, dicis a me, ke lu nultempe vidabis irgo tam belega kam me, e ke lu nultempe tante multe regretabis to quon nulu povas restaurar a lu. "Me naskis en Napoli," lu dicis a me; "ibe omnayare duamil o triamil pueruli esas kastrata; uli mortas; altri aquiras voco plu bela kam to di homino; altri iras por guvernar stati. On tale operacis me kun tre granda suceso, e me esis muzikisto en la chapelo dil princino di Palestrina."

'"Di mea matro!" me kriis.

10) 'O quala kalamitato ne havar kolyoni!' *Trad.*

'"Di vua matro!" lu plorante kriis. "Quo! ka vu esas ta yuna princino quan me edukis til la evo di sis yari, e qua ja promisis divenar tam bela kam vu esas?"

'"Esas me ipsa; mea matro esas quaracent pazi de hike, quarpecigita sub amaso de mortinti…"

'Me naracis a lu to quo eventabis; lu anke naracis sua aventuri, ed informis me, ke lu sendesis al rejo di Maroko da povo Kristana por konkluzar pakto kun ta monarko, per qua lu provizesos per kanon-pulvero, kanoni, e navi por helpar exterminar la komerco di altra povi Kristana. "Mea komiso esas efektigita," dicis ta honest eunuko; "me embarkos ye Keuta, e me retroportos vu ad Italia. *Ma che sciagura d'essere senza coglioni!*"

'Me lun dankis per lakrimi di gratitudo; e, vice duktar me ad Italia, lu duktis me ad Aljer e vendis me al dey[11] di ta provinco. Me apene vendesis kande la pesto qua trairas Afrika, Asia, ed Europa furioze eruptis en Aljer. Vu vidis tertremi; ma, siorino, ka vu ultempe havis la pesto?'

'Nultempe,' respondis la baronino.

'Se vu havabus ol,' duris l'oldino, 'vu agnoskus, ke ol esas multe plu mala kam tertremo. Ol esas tre ordinar en Afrika; me atakesis. Imaginez quala stando por la filiino di papo, evanta dekekin yari, qua dum tri monati experiencis povreso e sklaveso, esis violacita preske omnadie, qua vidabis elua matro quarpecigita, subisis hungro e milito, ed esis mortanta pro pesto en Aljer. Tamen, me ne mortis.

11) Dey esis chefo di la Regenteso di Aljer, Tripoli, e Tunis en l'imperio Otomana de 1651 til 1830. *Trad.*

Ma mea eunuko e la dey, e preske la tota serayo en Aljer, perisis.

'Kande l'unesma devastado di ta pavoriganta pesto pasabis, la sklavi dil dey vendesis. Komercisto kompris me e portis me a Tunis; lu vendis me ad altra komercisto qua rivendis me en Tripoli; de Tripoli me esis rivendita ad Alexandria, de Alexandria me esis rivendita a Smirna, de Smirna a Konstantinoplo. Me fine apartenis ad aga[12] dil janichari, qua balde esis komandita irar por defensar Azov kontre la Rusi qui siejis ol.

'L'aga, qua esis tre galanta homo, duktis kun su sua tota serayo, e lojis ni en fuorteto en la marsho Maeotia, gardita da du negra eunuki e duadek soldati. La Rusi mortigesis en granda nombri, ma li bone rekompensis ni. Azov livresis a fairo e sango, ed esis nula pardono pro nek evo nek sexuo; nur nia fuorto restis; l'enemiki esforcis konquestar ni per hungrego. La duadek janichari jurabis, ke li nultempe cedos su. L'extremi di hungrego a qui li reduktesis koaktis li manjar nia du eunuki pro timo ke li ruptez lia juro. Kelka dii plu tarde, li decidis manjar la homini.

'Ni havis tre pia e tre kompatoza imam[13] qua predikis ad ili bona sermono, per qua lu esforcis persuadar ili, ke ili ne tote mortigez ni. "Tranchez," lu dicis, "nur un gluteo de singla damo, e vi havos sato por manjar; se vi bezonos pluso, vi povas havar tam multa pos kelka dii; Cielo esos

12) Aga esis titulo di civila o militala chefo en l'imperio Otomana. *Trad.*

13) Titulo islamala di chefo religiala. *Trad.*

gratitudoza a vi pro tala karitatoza ago, e vi sokursesos."

'Lu havis multa eloquenteso; lu persuadis ili. Ca hororinda operaco esis facita a ni. L'imam aplikis a ni la sama balzamo ke on aplikas a pueruli cirkoncizita. Ni omna proximeskis a morto.

'La janichari apene finabis la repasto quin ni provizabis, kande la Rusi arivis per plata bateli; ne un janicharo eskapis. La Rusi ne atencis nia stando. Esas omnube Franca kirurgiisti; un de li, qua esis tre habila, sorgis ni; lu risanigis ni, e me rimemoros dum mea tota vivo ke, kande mea vunduri klozesis, lu facis a me propozaji. Pluse, lu dicis a ni, ke ni konsolacez ni; lu asertis, ke en plura sieji simila kozi eventabis, e ke ol esas milito-lego.

'Tam balde kam mea kompanini povis marchar, eli sendesis a Moskva. Me esis en la porciono di boyaro, qua igis me esar gardenero e qua donis a me singladie duadek stroki per la flogilo. Ma ta sinioro esante roto-tormentita du yari plu tarde, kun cirkume triadek altra boyari, pro ula kort-intrigo,[14] me profitis per ta aventuro: me fugis; me transiris la tota Rusia; longatempe me esis drink-servistino en Riga, pose en Rostok, Vismar, Leipsig, Kassel, Utrecht, Leiden, La Haye, Rotterdam; me oldeskis en povreso e deshonoro, havante nur duimo di sedo, kontinue rimemorante ke me esas filiino di papo; centfoye me volis ocidar me, ma me ankore amis la vivo. Ta ridinda febleso esas forsan un de nia maxim nociva inklinesi: nam ka esas

14) Revolto dum 1698 kontre Pyotr Velikiy, la Granda (1672 – 1725), da la Strelzi di Moskva.

irgo plu ridinda kam dezirar kontinue portar charjo quan on povas sempre jetar a la tero? abominar l'existo, ma tenar ta existo? konkluze, karezar la serpento qua devoras ni, til ke ol parmanjos la kordio?

'Me vidis en la landi quin fato igis me transirar, ed en la taverni en qui me servis, enorma nombro de homi qui abominis lia propra existi; ma me vidis nur dekedu qui volunte finigis lia mizero: tri negri, quar Angli, quar Genevani, ed un profesoro Germana nomizita Robeck. Me finis kom servistino en la domo dil Judo don Issakhar; lu asignis me a vu, mea bela damzelo; me adjuntis me a vua destino, e me esis plu okupata pri vua aventuri kam pri le mea. Me nultempe mem parolabus a vu pri mea malaji, se vu ne kelke iritabis me, e se ne esus kustumala sur navo naracar historii por alejar tedeso. Kurte, siorino, me havas experienco, me konocas la mondo; amuzez vu, persuadez singla pasajanto naracar sua historio; e se vu trovos nur unu qua ne ofte maledikis sua propra vivo, qua ne ofte dicabis a su, ke lu esas la maxim desfortunoza de homi, lore forjetez me kapavane aden la maro.'

CHAPITRO XIII

Quale Kandido obligesis separar su de la bela Kunegonda e l'oldino

La bela Kunegonda, audinte la historio dil oldino, facis ad el omna politaji quin on debas a persono di elua rango e merito. El aceptis la propozo dil oldino; el persuadis omna pasajanti unope naracar lia aventuri ad el. Kandido ed el konfesis, ke l'oldino esis justa. 'Esas granda perdajo,' dicis Kandido, 'ke la saja Panglos pendigesis kontre kustumo en auto-da-fé; lu dicabus a ni kozi admirinda pri la maleso material e la maleso etikal qui kovras la tero e la maro, e me sentabus me sat forta audacar respektoze facar kelka objecioni.'

Dum ke singla pasajanto naracis sua historio, la navo segliris. Li desembarkis en Buenos Aires. Kunegonda, kapitano Kandido, e l'oldino iris por vizitar la guvernero don Fernando de Ibaraa y Figueroa y Mascarenes y Lampourdos y Souza. Ta sinioro havis fiereso konvenanta ad homo portanta tante multa nomi. Lu parolis kun homi per la maxim nobla desestimo, portante la nazo tante alte, elevante sua voco tante senkompate, uzante tono tante impozanta, afektacante suteno tante aroganta, ke omni qui salutis lu esis tentita frapar lu. Lu pasionoze amis homini. Semblis, ke lu nultempe vidabis ento plu belega kam Kunegonda. Lua unesma ago esis questionar, kad el ne

esas la spozino dil kapitano. La maniero per qua lu facis ta questiono timigis Kandido; lu ne audacis dicar, ke el esas lua spozino, pro ke fakte el ne esis; lu ne audacis dicar, ke el esas lua fratino, pro ke el anke ne esis to; e quankam ta mentio diplomacal esabis olime tre segunmoda che l'ancieni, e quankam ol esus utila por moderni, lua anmo esis tro pura trompar realeso. 'Siorino Kunegonda,' lu dicis, 'donos a me la honoro spozigar me, e ni pregas, ke Vua Ecelenco mariajez ni.'

Don Fernando de Ibaraa y Figueroa y Mascarenes y Lampourdos y Souza, tordante sua labio-barbo, sardonike ridetis e komandis, ke kapitano Kandido irez ed inspektez sua kompanio. Kandido obediis; la guvernero restis kun siorino Kunegonda. Lu deklaris sua pasiono por el, protestis, ke lu mariajos su kun el morge koram l'eklezio, od altre, segun to quo komplezos ad elua charmi. Kunegonda demandis de lu hor-quarimo por ordinar sua pensi, konsultar l'oldino, e decidar.

L'oldino dicis a Kunegonda, 'Siorino, vu havas sepadek-e-du quarpecigi blazonal e ne un moneto-peco; esas nur segun vu divenar la spozo di la maxim granda sinioro en sud-Amerika; lu havas tre bela labio-barbo; ka vu darfas esar fiera pri rezolvema fideleso? Vu violacesis dal Bulgariani; Judo ed inquizitoro recevis vua bona favori: malaji donas yuri. Me konfesas, se me esus en vua stando, ke me ne havus irga skrupulo pri mariajar me kun la guvernero e per to facar la fortuno di kapitano Kandido.' Dum ke l'oldino parolis per ta omna prudenteso quan evo

ed experienco donas, naveto videsis enirante la portuo; ol portis alkado ed alguazili,[15] e yen to quo eventabis.

L'oldino tre bone divinabis, ke esis la franciskano portanta longa maniki qua furtabis la pekunio e juveli di Kunegonda en l'urbeto Badajoz, kande el fugabis hastoze kun Kandido. Ta monako esforcabis vendar uli del precoza gemi a juvelisto. Ta komercisto rikonocis oli kom ti di la grand inquizitoro. La franciskano, ante ke lu mortale pendigesis, konfesis ke lu furtabis oli; lu indikis la personi e la voyo quan li prenis. La fugo di Kunegonda e Kandido ja esis savita. Li esis persequata til Cadiz; sen tardigo navo sendesis por persequar li. Ta navo ja esis en la portuo di Buenos Aires. La rumoro dissemesis, ke alkado balde desembarkos, e ke la mortiganti dil grand inquizitoro persequesas. La prudenta oldino instantale vidis to omna facenda. 'Vu ne povas fugar,' el dicis a Kunegonda, 'e vu havas nulo timar; ne esis vu qua mortigis la sinioro; ed ultree, la guvernero, qua amoras vu, ne permisos, ke vu esez male traktata; restez.' El quik kuris a Kandido: 'Fugez,' el dicis, 'o pos un horo vu esabos brulita.' Oportas perdar nul instanto; ma quale separar lu de Kunegonda, ed ube refujar?

15) Judiciisti Hispana, vorto derivata de la Araba *al wazir. Trad.*

CHAPITRO XIV

QUALE KANDIDO E KAKAMBO ESIS ACEPTATA DAL JEZUITI DI PARAGUAY

Kandido adportabis de Cadiz servisto personala de sorto trovita en granda nombri ye la marbordi di Hispania ed en la kolonii. Lu esis quarime Hispana, naskinte de bi-rasulo en Tucumán; lu esabis koro-puero, sakristo, maristo, monako, komis-agento, soldato, lakeo. Lu nomesis Kakambo, e lu forte amis sua mastro pro ke sua mastro esas tre bona homo. Lu selizis la du kavali Andalusiana tam rapide kam posible. 'Ni irez, mea mastro, ni agez segun la konsilo dil oldino; ni irez, e kurez sen regardar addop ni.'

Kandido lakrimifis. 'Ho mea kara Kunegonda! ka me mustas abandonar vu jus kande la sinioro guvernero mariajor ni! Kunegonda, adportita tante fore, quon divenos vu?'

'El divenos to quo el povas,' dicis Kakambo; 'mulieri nultempe esas embarasata; Deo sorgas eli; ni hastez.'

'Adube tu duktas me? adube ni iras? quon ni facos sen Kunegonda?' Kandido dicadis.

'Per la santa Iákôbos di Compostelo,' dicis Kakambo, 'vu facabus milito kontre la jezuiti; ni irez e facez milito por li: me sat bone konocas la voyi, me duktos vu aden lia rejio, li esos charmata havar kapitano qua exercas trupi per la

maniero Bulgariana; vu ganos vasta richaji; kande homo ne recevas sua debajo en l'una mondo, lu trovas ol en l'altra. Esas tre granda plezuro vidar e facar novaji.'

'Ka tu esis ja en Paraguay?' dicis Kandido.

'Yes advere!' dicis Kakambo; 'me esis servisto en la kolego dil Asumuro, e me konocas la guvernerio dil Patri tam bone kam me konocas la stradi di Cadiz. Ta guvernerio esas kozo admirinda. La rejio esas ja plu kam nonacent milii diametre; ol dividesas en triadek provinci. La Patri ibe havas omno, la populo nulo. Ol esas maestro-verko di raciono e yusteso. Relate me, me povas imaginar nulo tam deala kam la Patri, qui hike militas kontre la rejo di Hispania e kontre la rejo di Portugal, e qui en Europa esas la konfesigeri di ta reji; qui hike mortigas la Hispani, e qui en Madrid sendas li a Cielo; to delektas me; venez; vu esos la maxim felica de omna homi. Quante felica esos la Patri kande li saveskas, ke kapitano qua savas l'exerco Bulgariana venas a li!'

Arivinte a l'unesma bordo-posteno, Kakambo dicis al bordo-guardano ke kapitano demandas parolar al komandero. Oficiro Paraguayana kuris al pedi dil komandero por raportar ta novajo. Komence, Kandido e Kakambo desarmizesis; lia du kavali Andalusiana sizesis. La du nekonocati duktesis inter du rangi de soldati; la komandero esis ye la fino, trikorna chapelo sur sua kapo, la robo trusita, espado an flanko, mipiquo en la manuo. Lu gestis; quik duadek-e-quar soldati cirkondis la du nova homi. Serjento dicis, ke li mustas vartar, ke la komandero

ne povas parolar kun li, ke la veneracinda patro provincala permisas nula Hispano apertar la boko ecepte koram lu, o restar plu kam tri hori en ta lando.

'Ed ube esas la veneracinda patro provincal?' dicis Kakambo.

'Lu inspektas sua trupi pos celebrir la meso,' respondis la serjento; 'e vi ne povas kisar lua sporno ante tri hori.'

'Ma,' dicis Kakambo, 'la kapitano, qua mortas pro hungro simile a me, tote ne esas Hispano, lu esas Germano; ka ni ne povas havar dejuno dum vartar la Veneracindo?'

La serjento quik iris por raportar ta dicajo al komandero.

'Deo esez laudata!' dicis ta sinioro, 'pro ke lu esas Germano, me povas parolar kun lu; venigez lu a mea laubo.'

Quik on duktis Kandido aden foliizita laubo ornita per tre beleta kolonaro ek marmoro verda ed orea, e treliso qua inkluzis papagayi, kolibrii,[16] pintadi, ed omna ucelo-speci maxim rara. Bonega dejuno preparesabis en ora vazi; e dum ke la Paraguayani manjis maizo de ligna boli en l'agri sub l'intensa varmeso dil suno, la veneracinda patro-komandero eniris la laubo.

Lu esis tre bela yunulo, la vizajo plena, pasable blanka, rozea karnaciono, arkatra brovi, vivoza okuli, rozea oreli, reda labii, fiera mieno, ma fiereso nek di Hispano nek di jezuito. L'armi sizita, anke la du kavali Andalusiana, esis

16) Voltaire, segun la naturalisto Georges, Comte de Buffon (1707 – 1788) hike ed ibe facis falsa distingo inter *colibris* ed *oiseaux-mouches*; li amba esas kolibri. La tradukisto uzas nur ta vorto. *Trad.*

restitucita a Kandido e Kakambo; Kakambo igis on nutrar oli per aveni apud la laubo, sempre sorgis oli, timante surprizo.

Komence, Kandido kisis la bordumo dil robo dil komandero, pose li sideskis an tablo. 'Kad vu esas Germano?' la jezuito dicis a lu per ta linguo.

'Yes, veneracinda patro,' dicis Kandido.

L'una e l'altra, dicante ta vorti, regardegis per extrema surprizo ed emoco quin li ne povis dominacar.

'E de qua regiono di Germania vu venas?' dicis la jezuito.

'Del sordida provinco Westfalen,' dicis Kandido; 'me naskis en la kastelo Tondro-ten-tronkh.'

'Ho cielo! kad esas posibla?' kriis la komandero.

'Quala miraklo!' kriis Kandido.

'Kad esas vu?' dicis la komandero.

'Ne es posibla,' dicis Kandido.

Li amba retrofalis pro surprizo, li embracis l'una l'altra, li ekvarsis fluvii de lakrimi.

'Quo! kad esas vu, veneracinda patro? vu, la fratulo dil bela Kunegonda! vu qua mortigesis dal Bulgariani! vu, filiulo dil barono! vu, jezuito en Paraguay! Me devas konfesar, ke ca mondo esas stranja kozo. Ho Panglos! Panglos! quale vu joyus se vu ne esabus pendigita!'

La komandero imperis, ke la negra sklavi e Paraguayani qui servis a li drinkaji en quarca gobleti retretez. Lu milfoye dankis Deo e la santa Ignatius; lu sizis Kandido en sua brakii; lia vizaji lavesis da lakrimi.

'Vu esus mem plu astonegata, plu afektata, plu fola,'

dicis Kandido, 'se me dicus a vu ke vua fratino, siorino Kunegonda, quan vu kredis esar senintestinigita, esas en la maxim bona stando.'

'Ube?'

'En vua vicineyo, che la sinioro guvernero di Buenos Aires; e me venis por militar kontre vu.' Singla vorto dicita dum ta longa konverso amasigis miraklo adsur miraklo. Lia tota anmi dansis sur lia langi, askoltis en lia oreli e cintilifis en lia okuli. Pro ke li esis Germani, li restis an tablo longatempe vartante la veneracinda patro provincal; e la komandero parolis talamaniere a sua kara Kandido.

CHAPITRO XV

QUALE KANDIDO MORTIGIS LA FRATULO DI SUA KARA KUNEGONDA

'Me havos en mea memoro dum mea tota vivo la dio hororinda dum qua me vidis mea patro e mea matro mortigita, e mea fratino violacita. La Bulgariani retretinte, on trovis nulaloke ta aminda fratino; ed on pozis en kamiono mea matro, mea patro e me, du servistini e tri mikra pueruli buchita, por enterigar ni en kapelo di jezuiti

sis milii for la kastelo di mea pre-avi. Jezuito spricis santa aquo adsur me; ol esis hororinde saloza; kelka guti eniris mea okuli; la patro jezuita remarkis, ke mea palpebri tremis: lu pozis manuo adsur mea kordio e sentis, ke ol palpitas; men lu sorgis, e pos tri semani restis nula marki di mea vunduri. Vu savas, mea kara Kandido, ke me esis tre bela; me divenis mem plu bela; do, la veneracinda patro Croust,[17] la superiorulo dil domo, havis por me la maxim tener amikeso; lu donis a me la vesto di novico; pos kurta tempo me sendesis a Roma. La patro-generalo bezonis yuna rekrutiti Germana e jezuita. La suvereni di Paraguay aceptas tam kelka jezuita Hispana kam posible; li preferas stranjeri, di qui li kredas su esar plu komplete mastri. Me judikesis konvenanta dal veneracinda patro-generalo por irar laborar en ta viteyo. Ni departis, Polono, Tirolano, e me. Me arivante honorizesis per subdiakoneso e lietnanteso; hodie me esas kolonelo e sacerdoto. Ni vigoroze aceptos la trupi dil rejo di Hispania; me asertas a vu, ke li esos exkomunikata e vinkata. Providenco sendis vu adhike por helpar me. Ma kad esas vera, ke mea kara fratino Kunegonda esas en la vicineyo, che la guvernero di Buenos Aires?'

Kandido asertis a lu, ke nulo povas esar plu vera. Lia lakrimi itere flueskis.

La barono ne povis haltar embracar Kandido; lu nomis lu sua fratulo, sua salvanto. 'Ha! forsan, mea kara

17) Antoine Croust, Germana paroko jezuita di Colmar kun qua Voltaire disputis dum 1754. *Trad.*

Kandido,' lu dicis ad il, 'ni eniros kune l'urbo kom vinkanti e riganos mea fratino Kunegonda.'

'Ton me deziras,' dicis Kandido, 'nam me intencis mariajar me kun el, ed ankore esperas ito.'

'Insolentulo!' respondis la barono, 'vu havus impertinenteso mariajar vu kun mea fratino qua havas sepadek-e-du quarpecigi blazonal! Me trovas vu senshama, ke vu audacas parolar kun me pri intenco tante temerara!'

Kandido, stuporigita da tala dicajo, respondis a lu, 'Mea veneracinda patro, omna quarpecigi dil mondo esas nulo; me salvis vua fratino de la brakii di Judo e di inquizitoro; el obligesas a me pro multa kauzi, el volas mariajar su kun me. Mastro Panglos sempre dicis a me, ke omna homi esas egala, e me certe mariajos me kun el.'

'Esas to quon ni vidos, fripono!' dicis la jezuito-barono di Tondro-ten-tronkh, samatempe donanta granda frapo a lua vizajo per la platajo di sua espado.

Quik Kandido ektiris sua propra espado e shovis ol til la tenilo aden la ventro dil jezuito-barono; ma, ektirante la fumanta lamo, lu ploreskis. 'Ho ve! mea Deo,' lu dicis, 'me mortigis mea olima mastro, mea amiko, mea bofratulo; me esas la maxim afabla homo dil mondo, e me ja mortigis tri homi; e de la tri, du esis sacerdoti.'

Kakambo, qua sentinelesis ye la pordo di la laubo, adkuris.

'Restas nulo por ni ma chere vendar nia vivi,' lua mastro dicis a lu: 'li sendubite eniros la laubo; ni mortez havanta armi en la manui.'

Kakambo, qua vidabis multa cirkonstanci simila, tote ne perdis sua kapo; lu sizis la robo dil jezuito werata dal barono, vestizis Kandido per ol, donis a lu la quadrata chapelo dil mortinto, ed igis lu acensar la kavalo. To omna eventis dum palpebrago.

'Ni galopez, mea mastro; omni supozos, ke vu esas jezuito qua iras por donar komandi; e ni transirabos la landlimito ante ke li povas persequar ni.' Dicante ta vorti, lu ja kuras, kriante per la Hispana, 'Eskartez, eskartez por la veneracinda patro-kolonelo.'

CHAPITRO XVI

TO QUO EVENTIS A LA DU VOYAJANTI KUN DU YUNINI, DU SIMII E LA SOVAJI NOMITA ORELEGI[18]

Kandido e sua servisto esis ultre la bordo-posteni, ed ankore nulu en la kampeyo saveskis pri la morto dil jezuito Germana. La vigilema Kakambo havabis sorgo plenigir sua valizo per pano, chokolado, shinko, frukti, e plura boteli de vino. Sur lia kavali Andalusiana li profunde penetris

18) Voltaire kreis la vorto *Oreillons* de la Hispana vorto *Orejones*, qua sugestas granda o perforita oreli, uzata da Garcilaso de la Vega (1539 – 1616) skribante pri Peru. *Trad.*

lando nekonocata, ube li deskrovis nula voyo. Fine, bela prato interruptata da rivereti aparis avan li. Nia du voyajanti haltis por nutrar lia kavali. Kakambo propozis a sua mastro, ke li manjez, e donis exemplo. Dicis Kandido, 'Quale tu volas, ke me manjez shinko, kande me mortigis la filiulo dil barono, e trovas me kondamnita nultempe itere vidar la belega Kunegonda dum mea vivo? pro quo prolongar mea dii mizeroza, pro ke me mustas tranar oli for el per remorso e desespero? e quon dicos la *Journal de Trévoux*?[19]

Tale dicante, lu ne neglijis manjar. La suno kushis su. La du perdita voyajanti audis plura krieti qui semblis facita da homini. Li ne savis, kad olti esis krii di doloro o di joyo; ma li rapide staceskis pro ta desquieteso e pavoro inspirita da omno en lando nekonocata. Ta krii venis de du yunini tote nuda qua ajile kuris alonge la prato-bordo dum ke du simii sequis eli e mordis eli ye la glutei. Kandido emocis pro kompato; lu lernabis pafar inter la Bulgariani, e lu povis pafar avelano en avelaniero sen tushar la folii. Lu prenis sua fusilo Hispana havanta du fusiltubi, pafis e mortigis la du simii. 'Deo esez laudata, mea kara Kakambo! Me liberigis ta du kompatinda enti de granda danjero; se me pekis per mortigir inquizitoro e jezuito, me tote kompensas per salvir la vivo di du yunini. Forsan eli esas du damzeli de ula rango social, e ca evento ganos por ni tre grand avantaji en ca lando.'

Lu dureskis, ma lua lango paralizesis, kande lu vidis, ke

19) Jezuita jurnalo fondita 1701 ed enemikal kontre Voltaire. *Trad.*

ta du yunini tenere embracis la du simii, ploreskis sur lia kadavri e plenigis la aero per la maxim trista krii.

'Me ne expektis tala bonkordieso,' lu fine dicis a Kakambo, qua respondis a lu, 'Vu facis bona maestro-verko, mea mastro; vu mortigis la du amoranti di ta damzeli.'

'Lia amoranti! kad esas posibla? tu mokas me, Kakambo; quale me kredus tu?'

'Mea kara mastro,' replikis Kakambo, 'vu sempre astonesas pri omno; pro quo vu trovas ol tante stranja, ke en ula landi simii ganas la favori di dami? Li esas quarime homal, quale me esas quarime Hispana.'

'Ho ve!' replikis Kandido, 'me rimemoras, ke me audabis de mastro Panglos, ke dum altra tempi simila acidenti eventis, e ke ta mixuri produktabis aegipani, fauni, e satirusi; e ke plura granda personi di antiqueso vidabis oli; ma me konsideris to omna kom fabli.'

'Vu nun devas esar konvinkata,' dicis Kakambo, 'ke to esas vera, e vu vidas quale homi qui ne recevis ula sorto di edukado agas; me nur timas, ke ta damzeli facos a ni mal afero.'

Ta solida pensaji persuadis Kandido, ke lu livez la prato ed irez fore aden foresto. Lu ibe supeis kun Kakambo; e li amba, pos imprekinte l'inquizitoro di Portugal, la guvernero di Buenos Aires e la barono, dormeskis sur la musko. Vekante, li sentis, ke li ne povas movar; la kauzo esis, ke dum la nokto la habitanti di ta lando, la Orelegi, a qui la du damzeli denuncabis ili, ligabis ili per kordi ek

kortici. Ili cirkondesis da cirkume kinadek Orelegi tote nuda, armizita per flechi, bastonegi, e petra hakili; uli boliigis granda poto; uli preparis spisi, ed omni kriis, 'Esas jezuito, esas jezuito! ni revanchos, e ni havos bona repasto; ni manjez jezuito, ni manjez jezuito!'

'Me bone dicis a vu, mea kara mastro,' triste kriis Kakambo, 'ke ta du yunini facos malajo a ni.'

Kandido, remarkante la poto e la spisi, kriis, 'Ni certe esos rostata od boliigata. Ho! quon dicus mastro Panglos, se lu vidus quale esas la pura stando di naturo? Omno esas bona; yes ya, ma me konfesas, ke esas tre kruela perdir siorino Kunegonda ed esar koquita sur spiso dal Orelegi.'

Kakambo nultempe perdis sua kapo. 'Ne desesperez,' lu dicis al dezolita Kandido; 'me poke komprenas la linguo di ca homi, me parolos kun li.'

'Ne obliviez,' dicis Kandido, 'explikar a li la timinda nehumaneso di koquar homi, e tante nekristana to esas.'

'Do, siori,' dicis Kakambo, 'vi expektas hodie manjar jezuito; bonege; nulo esas plu yusta kam tale traktar l'enemiki. Fakte, la lego natural docas a ni, ke ni mortigez nia vicini, e tale homi agas tra la mondo. Se ni ne uzas ta yuro por manjar lu, esas nur pro ke ni havas sat mult altra manjaji por facar bona repasto; ma vi ne havas la sama resursi kam ni; certe esas plu bona manjar l'enemiki kam abandonar la frukto dil triumfo al korvi e korniki. Ma siori, on ne volas manjar l'amiki. Vi opinionas, ke vi spisagos jezuito, ma esas via defensanto, esas l'enemiko di via enemiki, quan vi deziras rostar. Relate me, me naskis

en via lando; la sioro quan vu vidas esas mea mastro, e, vice esar jezuito, lu venas de mortigir jezuito, lu portas sua spoliajo; yen la kauzo di via eroro. Por verifikar to quon me dicas a vi, prenez lua robo, portez ol al maxim proxima bordo-posteno dil rejio dil Patri; questionez, ka mea mastro ne mortigis oficiro jezuita. Lo ne bezonas multa tempo; vi povos manjar ni, se vi trovabos ke me mentiia a vi. Ma se me dicas a vi lo vera, vi tro bone savas la principi di yusteso internaciona, l'etiko e la legi, ne indulgar ni.'

La Orelegi trovis ta dicajo tre racional; li delegis du eminentuli irar hastoze por questionar pri lo vera; la du delegati facis lia tasko quale inteligenta homi e balde retrovenis portante bona novaji. L'Orelegi desligis lia du kaptiti, facis a li omna sorto de politaji, ofris yunini a li, donis nutraji, e duktis li al landlimiti di lia stato, kriante pro joyo, 'Lu ne esas jezuito, lu ne esas jezuito!'

Kandido ne enoyis pro admirar la kauzo di sua liberigo. 'Quala populo!' lu dicis, 'quala homi! quala etiko! Se me ne havis la fortuno trapikir per mea espado la fratulo di siorino Kunegonda, me esabus manjita sen remiso. Ma, konkluze, la pura stando di naturo esas bona, por ke ta populo, vice manjar me, facis a me mil politaji kande li saveskis, ke me ne esas jezuito.'

CHAPITRO XVII

ARIVO DI KANDIDO E SUA LAKEO EN LA LANDO ELDORADO, E TO QUON LI IBE VIDIS

Kande li esis ye la landlimito dil Orelegi, 'Vu vidas,' dicis Kakambo a Kandido, 'ke ca mi-sfero ne esas plu bona kam l'altra; kredez me, ni devas retroirar ad Europa per la maxim kurta voyo.'

'Quale adibe retroirar?' dicis Kandido, 'ed adube irar? Se me retroirus a mea propra lando, la Bulgariani e l'Abarani masakras omni; se me retroirus a Portugal, me brulesus; se ni restus en ica lando, ni riskus omnainstante esar spisagita. Ma quale me rezolvez livar ta parto dil mondo ube habitas siorino Kunegonda?'

'Ni irez vers Cayenne,' dicis Kakambo; 'ibe ni trovos Franci, li iras omnube; li povas helpar ni. Forsan Deo kompatos ni.'

Ne esis facila irar a Cayenne: li savis generale la direciono per qua voyajar; ma monti, fluvii, precipisi, banditi, sovaji omnube facis obstakli terorinda. Lia kavali mortis pro fatigeso; lia provizuri esis paruzita; li nutris su dum tota monato per sovaja frukti, e tandem trovis su an la rivo di fluvieto bordizita per kokosieri qui sustenis lia vivi e lia esperi.

Kakambo, qua sempre donis tam bona konsili kam l'oldino, dicis a Kandido, 'Ni ne povas pluse facar, ni

marchas sat fore; me vidas sur la rivo vakua pirogo; ni plenigez ol per kokosi, jetez ni aden ta bateleto, e lasez ni esar portita dal fluo; fluvio sempre fluas ad ula loko habitata. Se ni ne trovas irgo agreabla, ni adminime trovos ulo nova.'

'Venez,' dicis Kandido, 'ni konfidez ni a Providenco.'

Li flotacis plura milii inter rivi ulafoye kovrita per flori, ulafoye arida, ulafoye plata, ulafoya eskarpa. La fluvio sempre plularjeskis; fine ol desaparis sub vulto di pavoriganta roki qui acensis til la cielo. La du voyajanti audacis abandonar su al torento fluanta sub ta vulto. La fluvio, qua hike plustreteskis, portis li per rapideso e bruiso hororinda. Pos duadek-e-quar hori li itere vidis la sunlumo; ma lia pirogo frakasesis an roki; li mustis tranar su de roko a roko dum tri tota milii; fine li deskovris vasta horizonto bordizita da netrairebla monti. La lando esis kultivita e por plezuro e por provizar necesaji; omnube lo utila esis samatempe agreabla. La voyi esis kovrita, o plu juste ornita, per splendide formacita veturi ek briletanta materio, portanta homuli ed homini de beleso partikular, e tirata da mutoni granda e reda qui superiris la maxim bona kavali de Andalusia, de Tétoruan e de Meknes.

'Yen,' dicis Kandido, 'plu bona lando kam Westfalen.' Lu haltis kun Kakambo ye l'unesma vilajo quan il renkontris. Kelka pueri del vilajo, vestizita per ragoza or-brokato, ludis per ludo-diski ye l'enireyo dil vilajo; nia du homi del altra mondo amuzis su per regardar li: la diski quin li jetis esis kelke granda e ronda, flava, o reda, o verda, e briletis

per maniero partikular. La voyajanti deziris prenar kelki de oli; uli esis ek oro, altri esis smeraldi o rubini, de olqui la maxim mikra esabus la maxim granda ornivo dil trono dil mogul.[20]

'Sendubite,' dicis Kakambo, 'ta pueri ludanta per ludo-diski esas la filiuli dil rejo di ca lando.'

La skolmastro dil vilajo lore aparis por advokar la pueri, ke li rienirez la skolo. 'Yen,' dicis Kandido, 'la preceptero dil familio rejal.'

La bubeti quik abandonis la ludo, lasis sur la sulo lia ludo-diski ed omna altra kozi qui servabis kom lia distraktili. Kandido kolektis li, kuris al preceptero, ed humile prizentis olti a lu, igis lu komprenar per signi, ke la Yuna Siniori Rejal obliviabis lia oraji e precoza gemi. La skolmastro dil vilajo ridetante jetis oli adsur la sulo, dum instanto regardis Kandido per granda surprizo, e duris lua iro.

La voyajanti ne faliis kolektar la oro, la rubini e la smeraldi. 'Ube ni esas?' kriis Kandido; 'la filii dil reji di ca lando esas bone edukita, pro ke li docesas desestimar oro e gemi.' Kakambo esis tam surprizata kam Kandido.

Fine li proximeskis l'unesma domo en la vilajo; ol esis konstruktita quale palaco Europana. Turbo hastis a la pordo, ed esis mem plu multa homi en la lojeyo. Li audis tre agreabla muziko, e li flaris delicoz aromo di koquado. Kakambo adiris la pordo ed audis la Peruana parolata; to

20) Imperiestro dil olima Mogol-imperio en India fondita en 1526. *Trad.*

esis lua matro-linguo: nam omni savas, ke Kakambo naskis en Tucumán, en vilajo ube nur ta linguo esas konocata. 'Me servos vu kom interpretanto,' lu dicis a Kandido; 'ni enirez; ol esas albergo.'

Nemediate du garsonuli e du garsonini dil albergo, vestizita per ora stofo, lia harari ligita per rubandi, invitis li sideskar an la tablo dil hosto. Li servesis quar sorti de supi, single garnisita per du papagayi, boliita kondoro qua pezis duacent funti, du rostita simii delicoze saporoza, triacent kolibri sur un plado e sisacent kolibiri sur altro, rafinita raguti e delicoza kuketi; omno servita en pladi ek sorto de quarco. La garsonuli e garsonini dil albergo ekvarsis plura sorti de drinkaji facita ek sukrokano.

La plumulto di lia tablo-kompani esis komercisti e charisti, omnu tre polita, qui facis kelka questioni a Kakambo per la maxim cirkonspekta diskreteso, e qui respondis a lua questioni per maniero maxim satisfacanta.

La repasto finigita, Kakambo pensis, quale Kandido, ke lu tote pagas sua fakturo per jetar adsur la tablo dil hosto du de ta granda or-peci quin lu kolektabis; la hostulo ed hostino rideskis ed embracis sua flanki longatempe. Fine li riganis sua kalmeso: 'Siori,' dicis la hostulo, 'esas evidenta, ke vi esas stranjeri; ni ne kustumas vidar stranjeri. Pardonez ni, ke ni rideskis kande vi ofris pagar per kelka stoni de nia chosei. Sendubite vi ne havas la pekunio dil lando, ma vi bezonas nulo por dinear hike. Ta omna albergi establisita por la konveno di komerco esas pagita dal guvernerio. Vi hike ne havis tro bona repasto, pro ke

ico esas povra vilajo; ma altraloke vi esos recevata segun via merito.'

Kakambo explikis la tota parolado dil hosto a Kandido, e Kandido askoltis ol per la sama astoneso e la sama konfuzeso per qua Kakambo tradukis ol. 'Qua esas ica lando,' li dicis l'unu a l'altru, 'nekonocata dal restajo dil mondo, ed ube la tota naturo esas sorto tante diferanta de nia propra? Ol esas probable la lando en qua omno iras bone; nam certe mustas esar tala lando ulaloke. Ed irge quan dicis mastro Panglos, me ofte perceptis, ke omno male iris en Westfalen.'

CHAPITRO XVIII

TO QUON LI VIDIS EN LA LANDO ELDORADO

Kakambo expresis sua omna kuriozeso a sua hosto; la hosto dicis a lu, 'Me esas extreme nesavanta, e me esas talmaniere felica; ma ni havas hike oldulo retretinta del korto qua esas la maxim erudita homo en la rejio, e la maxim komunikema.' Lu quik duktis Kakambo al domo dil oldulo. Kandido nun pleis nur la duesma rolo, ed akompanis sua servisto.

Li eniris tre simpla domo, nam la pordo esis nur ek arjento, e la panelaro en la chambri esis nur ek oro,

quankam facita per tante bona gusto, ke la maxim richa paneli ne superiris ol. La avana chambro, parolar vere, esis inkrustita nur per rubini e smeraldi; ma l'ordino per qua omno esis aranjita bone kompensis ta extrema simpleso.

L'oldulo recevis la du exterlandani sur sofao burizita per kolibri-plumi, e lu igis on servar li drinkaji en vazi diamanta; lore lu satisfacis lia kuriozeso per ta vorti:

'Me evas cent-e-sepadek-e-du yari, e me lernis de mea mortinta patro, la kavalkisto dil rejo, pri l'astonanta revolucioni en Peru quin lu vidabis. Ca rejio quan ni habitas esas l'olima patrio dil Inka-i, qui tre neprudente livis ol por irar e konquestar altra parto dil mondo, e qui tandem esis destruktita dal Hispani.

'La princi di lia raso qui restis en lia naskala lando esis plu saja; li komandis, konsentita dal naciono, ke nula habitanto ultempe livez nia rejieto; e lo prezervis nia inocenteso e nia feliceso. La Hispani havis savo konfuza pri ca lando, li nomizis ol El Dorado; e kavaliero Angla nomita Raleigh mem proximekis ad ol cent yari ante nun, cirkume; ma pro ke ni cirkondesas da netrairebla rokaji e da precipisi, til nun ni esas sempre shirmata kontre la raptemeso di la nacioni Europana, qui havas nekomprenebla pasiono por la stoni e la fango di nia lando, e qui, por posedar olti, mortigus ni til la lasta homo.'

La konversado esis longa; ol movis a la formo di la guvernerio, al kustumi, al homini, al spektakli publika, al arti. Tandem Kandido, qua sempre havis gusto metafizikal, igis Kakambo questionar, kad esas religio en ta

lando.

L'oldulo kelkete redeskis. 'Quo!' lu dicis, 'ka vu dubitas? Ka vu supozas ni esar negratitudoza?' Kakambo humile questionis, quo esas la religio di Eldorado. L'oldulo itere redeskis. 'Ka du religii povas esar?' lu dicis; 'ni havas, me kredas, la sama religio kam omnu altra: ni adoras Deo de krepuskulo til jornesko.'

'Ka vi adoras nur un Deo?' dicis Kakambo, qua duris servar kom interpretanto dil dubiti di Kandido.

'Evidente,' dicis l'oldulo, 'por ke ne esas du, o tri, o quar. Me konfesas a vu, ke homi de vua mondo facas tre stranja questioni.'

Kandido ne enoyis questionar ta bon oldulo; lu deziris saveskar, quale on pregas a Deo en Eldorado.

'Ni tote ne pregas a lu,' dicis la sajulo bona e respektinda; 'ni havas nulo demandar de lu; lu ja donas to omna quon ni bezonas; ni dankas lu sencese.' Kandido esis kurioza vidar ula sacerdoti; lu igis Kakambo questionar, ube li esas. La bon oldulo ridetis. 'Mea amiki,' lu dicis, 'ni omna esas sacerdoti; la rejo ed omna chefi di familii solene kantas danko-himni omnamatine; e kinamil o sisamil muzikisti akompanas li.'

'Quo! vu havas nula monaki qui docas, qui disputas, qui guvernas, qui intrigas, e qui bruligas ta homi qui ne same opinionas?'

'Oportas ke ni esez dementa,' dicis l'oldulo; 'ni omna hike same opinionas, e ni ne komprenas to quon vu volas dicar per vua monaki.'

Kandido pro ta diskurso extazis, e dicis a su, 'Esas tre diferanta de Westfalen e la kastelo dil barono; se nia amiko Panglos vidabus Eldorado, lu ne plus dicabus, ke la kastelo Tondro-ten-tronkh esas la maxim bona loko sur la tero; on certe devas voyajar.'

Pos ta longa konversado, la bon oldulo igis on harnesizar veturo per sis mutoni, e donis dekedu de sua domservisti a la du voyajanti por duktar li al korto. 'Pardonez me,' lu dicis a li, 'se mea evo privacas de me la honoro akompanar vi. La rejo aceptos vi per maniero qua ne deskontentigos vi, e sendubite vi pardonus ni, se esus kelka kustumi di la lando qui desplezus a vi.'

Kandido e Kakambo eniris la veturo; la sis mutoni hasteskis, e pos min kam quar hori li arivis ye la palaco dil rejo, situita ye extremajo dil chefurbo. La portalo esis alta de duacent-e-duadek futi e larja de cent futi; esis neposibla deskriptar la materio ek qua ol esis facita. Esis sat facila vidar l'imensa superioreso quon ol mustis havar ultre ta stoni e sablo quin ni nomas *oro* e *gemi*.

Duadek bela yunini del guardo recevis Kandido e Kakambo decensanta del veturo, akompanis li al balneyo e vestizis li per robi ek stofo fabrikita ek la lanugo di kolibri; pose la chefa geoficiri dil krono duktis li al chambraro dil Sinioro Rejo, duktante li, segun kustumo, inter du rangi, singlo de duamil muzikisti.

Pluproximeskante a la trono-chambro, Kakambo demandis de un del chef oficiri, quale on devas agar salutante la Sinioro Rejo: kad on jetez su a la genui od a la

ventro adsur la sulo; kad on pozez la manui adsur la kapo od adsur la sedo; kad on likez la polvo sur la pavimento; kurte, quo esas la konventanta ceremonio.

'La kustumo,' dicis la chef oficiro, 'esas embracar la rejo e kisar lu an la du vangi.'

Kandido e Kakambo jetis sua brakii cirkum la kolo di la Sinioro Rejo, qua aceptis li per omna gracio imaginebla e qua jentile invitis, ke li supeez kun lu.

Dume on igis li vidar l'urbo: edifici publika qui tushis la nubi, merkati ornita per mil koloni, fonteni havanta pura aquo, fonteni havanta rozo-aquo, altri havanta alkoholaji ek sukrokano, qui kontinue fluis en granda publika placi pavizita per sorto de gemi qui emisas aromo quale to di kariofilo e cinamo. Kandido demandis vidar la tribunaleyo, la judicieyo; on dicis, ke esas nula, e ke nulu procesas. Lu questionis, kad esas irga karceri, ed on dicis, ke esas nula. To quo plu multe surprizis lu, e donis a lu la maxim multa plezuro, esis la Cienco-palaco, en qua lu vidis galerio longa de duamil pazi, tote plena de instrumenti matematikal e fizikal.

Regardinte dum la tota posdimezo nur cirkume milimo dil urbo, li retroduktesis al palaco dil rejo. Kandido sideskis an tablo kun la Sinioro Rejo, la servisto Kakambo, e plura dami. Nultempe esis manjita plu bona manjaji, e nultempe esis irgu plu espritoza kam la Sinioro Rejo. Kakambo explikis l'espritoza komenti dil rejo a Kandido, e mem tradukita olti ankore semblis espritoza. De omno qua astonis Kandido, to ne minime astonis lu.

Li pasis monato en ta refujeyo. Kandido ne cesis dicar a Kakambo, 'Esas itere pruvita, mea amiko, ke la kastelo ube me naskis ne povas komparesar a ca lando; ma, fine, siorino Kunegonda ne esas hike, e sendubite vu havas amoratino en Europa. Se ni hike restus, ni esus nur quale l'altri; ma se ni retrovenus a nia mondo kun nur dekedu mutoni charjita per stoni de Eldorado, ni esus plu richa kam omna reji ensemble, ni ne plus timus inquizitori, e ni facile riganus siorino Kunegonda.'

Ta dicajo plezis a Kakambo: homo tante amas voyajar, pose ostentar inter sua propra homi, fanfaronar pri to quon lu vidis dum sua voyaji; e do la du fortunozi decidis ne plus esar fortunoza e demandis de la Sinioro Rejo permiso por livar.

'Vi facas folajo,' la rejo dicis a li; 'me savas, ke mea lando esas bagatelo; ma kande on havas pasable bona stando, on devas restar; me certe ne havas la yuro retenar exterlandani: to esas tiraneso qua esas nek en nia kustumi, nek en nia legi; omna homi esas libera; livez irgekande vi deziras, ma la ekireyo esas tre desfacila. Esas neposibla retroirar per la rapide fluanta fluvio sur qua vi arivis per miraklo, e qua fluas sub roko-vulti. La monti qui cirkondas mea tota rejio esas alta de dekamil futi e tam eskarpa kam muri; oli single esas larja de triadek milii; la decenso esas posibla nur per klifi. Tamen, pro ke vi absolute insistas livar, me imperos, ke l'injeniori konstruktez mashino qua esos kapabla komode transportar vi. Kande vi duktesabos al transa flanko dil monti, nulu povos plu fore akompanar

vi; nam mea regnati vovis nultempe irar ultre ta cirkondajo, e li esas tro saja ruptar lia vovo. Tamen, demandez de me irgo altra quon vi deziras.'

'Ni demandas nulo de Vua Majesto,' dicis Kakambo, 'ecepte kelka mutoni charjata per provizuri ed stoni ed fango de vua lando.'

La rejo ridis. 'Me ne povas komprenar,' lu dicis, 'ta gusto quan vi homi de Europa havas por nia flava fango; ma prenez tam multa kam vi deziras, e multa bono ol facez por vi.'

Lu quik imperis sua injeniori, ke li konstruktez mashino por hisar ta du homi extraordinara ek la rejio. Triamil bona fizikisti laboris pri to; ol esis pronta pos du semani, e kustis ne plu kam duadek milion pundi arjenta en la pekunio di ta lando. Kandido e Kakambo pozesis sur la mashino; esis du granda reda mutoni, selizita e bridizita, por servar kom lia kavali kande li transirabis la monti, duadek kargo-mutoni charjita per provizuri, triadek portanta donacaji de la kozi maxim kurioza trovita en ta lando, e kinadek charjita per oro, gemi, e diamanti. La rejo afecionoze embracis la du vaganti.

Lia departo esis bela spektaklo, anke la maniero injenioza per qua e li e lia mutoni esis hisita al suprajo dil monti. La fizikisti adiis li pos ke li sekure depozabis li, e Kandido havis nul altra deziro e nul altra skopo ecepte irar por prizentar sua mutoni a siorino Kunegonda. 'Ni havas sato,' lu dicis, 'por pagar la guvernero di Buenos Aires, se on povas evaluar siorino Kunegonda. Ni marchez vers

Cayenne, embarkez ibe, e ni pose videz qua rejion ni povas komprar.'

CHAPITRO XIX

TO QUO EVENTIS A LI EN SURINAM, E QUALE KANDIDO KONOCESKIS MARTIN

L'unesma dio esis sat agreabla por nia du voyajanti. Li esis kurajigita dal ideo vidar su kom posedanti di plu multa trezoro kam Asia, Europa, ed Afrika povas amasigar. Kandido ravisate skribis la nomo di Kunegonda sur l'arbori. Dum la duesma dio du de lia mutoni fixigesis en marsho e glutesis kun lia kargaji; du plusa mutoni mortis pro exhausteso kelka dii plu tarde; pose sep od ok perisis pro hungrego en dezerto; altri falis de precipisi plura dii plu tarde. Sume, pos cent dii di voyajar, restis a li nur du mutoni. Kandido dicis a Kakambo, 'Mea amiko, vu vidas quante perisebla esas la richaji di ta mondo; nulo permanas ecepte vertuo e la feliceso vidor itere siorino Kunegonda.'

'Me agnoskas lo,' dicis Kakambo; 'ma ni ankore havas du restanta mutoni kun plu multa trezoro kam la rejo di Hispania ultempe havos, e me vidas fore urbeto quon me

supozas esar Surinam, qua apartenas al Holandani. Ni esas ye la fino di nia malaji e la komenco di nia feliceso.'

Proximeskante al urbeto, li renkontris negrulo sternita sur la tero havante nur la duimo di lua vestaro, to esas, kurta pantalono ek blua stofo; la sinistra gambo e la dextra manuo mankis a ta kompatindo. 'Mea Deo!' Kandido dicis a lu per la Holandana, 'quon tu facas ibe, mea amiko, en stando tante hororinda?'

'Me vartas mea mastro, sioro Vanderdendur,[21] la famoza komercisto,' respondis la negro.

'Kad esis sioro Vanderdendur qua traktis tu talamaniere?'

'Yes, sioro,' dicis la negro, 'esas kustumal. Ni donesas kurta pantalono ek stofo dufoye yarale kom omna nia vesti. Se, laborante en la sukro-mueleyi, un de nia fingri kaptesas en la muelilo, nia manuo fortranchesas; se ni esforcas forkurar, un de nia gambi fortranchesas: me trovis me en ta du kazi. Yen la preco po qua vi manjas sukro en Europa. Tamen, kande mea matro vendis me po dek moneti Patagoniana an la marbordo di Guinea, el dicis a me, "Mea kar infanto, laudez nia fetishi, sempre adorez oli, oli donos felica vivo a tu; tu havas la honoro esar sklavo di nia siniori, la blanki, e per to tu facas la richeso di tua matro e di tua patro." Ho ve! me ne savas, ka me facis lia richeso, ma oli ne facis la mea. Hundi, simii, e papagayi esas milople min desfelica kam ni. La fetishi

21) Aludanta libro-vendisto Holandana nomizita Van Duren kun qua Voltaire disputis pri aferi financal. *Trad.*

Holandana qui konvertis me dicas omnasundie, ke ni omna esas filii di Adam, e negri e blanki. Me ne esas genealogiisto; ma, se ta predikeri vere parolas, ni omna esas sekundara kuzi. Or, vu konfesez a me, ke on ne povus traktar sua parenti plu hororinde.'

'Ho Panglos!' kriis Kandido, 'vu ne divinis ica abominajo; esas finita, oportas ke me tandem renuncez vua optimismo.'

'Quo es optimismo?' dicis Kakambo.

'Ho ve!' dicis Kandido, 'ol esas la manio asertar, ke omno esas bona kande on standas male.' E lu ploreskis regardante la negro, e lu ankore ploris enirante Surinam.

L'unesma kozo pri qua li questionis esis, kad esas irga navo en la portuo quan on povas sendar a Buenos Aires. La homo ipsa a qui li parolis esis kapitano Hispana, qua ofris facar honesta kambio kun li. Lu aranjis renkontrar li en albergo. Kandido e la fidela Kakambo iris adibe kun lia du mutoni por vartar lu.

Kandido, qua sempre parolis totakordie, naracis omna sua aventuri al Hispano e konfesis, ke lu volas forportar siorino Kunegonda.

'Me certe ne portos vu a Buenos Aires,' dicis la kapitano; 'me mortale pendigesus, e vu anke. La belega Kunegonda esas la favorat amorantino dil guvernero.'

Lo esis fulmino-stroko a Kandido; lu longatempe ploris; fine lu aparte tiris Kakambo. 'Yen, mea kar amiko,' lu dicis a lu, 'to quon tu facez. Ni single havas en nia poshi diamanti qui valoras kin o sis milion; tu esas plu habila

kam me; irez e prenez siorino Kunegonda de Buenos Aires. Se la guvernero facas irga desfacilaji, donez a lu du milioni; tu ne mortigis inquizitoro, nulu tun suspektos. Me equipos altra navo; me vartos tu en Venezia; to esas libera lando ube on timas nek Bulgariani, nek Abarani, nek Judi, nek inquizitori.'

Kakambo laudis ta saja decido. Lu tre regretis separar su de bona mastro qua divenabis intim amiko; ma la plezuro esar utila a lu vinkis la regreto di separar. Li lakrimifante embracis l'unu l'altru. Kandido urjis, ke lu ne obliviez la bona oldino. Kakambo departis samdie: lu esis tre bona homo, ta Kakambo.

Kandido restis en Surinam dum poka tempo, vartis altra kapitano qua duktos lu ad Italia, e lu e la du restanta mutoni. Lu engajis servisti e kompris omno bezonata por longa voyajo; fine, sioro Vanderdendur, mastro di granda navo, venis por introduktar su ad ilu. 'Quante vu deziras,' Kandido questionis ta homo, 'por portar me direte a Venezia, me, mea servisti, mea bagaji, e ca du mutoni?' La kapitano konkordis po dekamil piastri. Kandido ne hezitis konsentar.

'Ho ho!' la prudenta Vanderdendur dicis a su, 'ca stranjero esas pronta quik donar dekamil piastri! lu certe esas tre richa.' Pose, rivenante un instanto plu tarde, lu klarigis, ke lu ne povas irar po min kam duadek mil.

'Bone, vu havos oli,' dicis Kandido.

'E nu!' la komercisto nelaute dicis a su, 'ca homo donas duadek mil tam volunte kam dekamil.' Lu itere rivenis e

dicis, ke lu ne povas portar lu a Venezia po min kam triadek mil piastri.

'Do vu havos triadek mil,' respondis Kandido.

'Ho ho!' la komercisto Holandana itere dicis a su, 'triadek mil piastri kustas nulo a ca homo; sendubite la du mutoni portas trezori imensa; ni ne plus insistez; unesme ni igez lu pagar la triadek mil piastri, e pose ni vidos.'

Kandido vendis du mikra diamanti, la plu mikra de qui valoris plu kam omna pekunio postulata dal kapitano. Lu anticipe pagis. La du mutoni esis embarkata. Kandido sequis per bateleto por juntar su al navo en la rado; la kapitano sizis sua okaziono, hisis la segli e levis l'ankro; la vento favoris lu. Kandido, distraktata e stuporigata, balde ne plus vidis lu. 'Ho ve!' lu kriis, 'yen ruzajo digna de l'olda mondo.' Lu rivenis al marbordo, glutata da tristeso; nam, konkluze, lu perdabis sat multa por esar la richaji di duadek monarki.

Lu iris al pordo dil judiciisto Holandana; e, pro ke lu esis kelke destranquila, lu laute frapetis la pordo; lu eniris, naracis sua aventuro, e kriis poke plu laute kam konvenas. La judiciisto komencis per igar lu pagar dekamil piastri pro la bruiso quan lu facabis. Pose lu paciente askoltis lu, promisis explorar lua afero tam balde kam la komercisto rivenabos, ed igis lu pagar plusa dekamil piastri po la spensi dil audienco.

Ta proceso kompletigis la desespero di Kandido; lu advere subisabis malaji milople plu doloriganta; ma la sango-kalmeso dil judiciisto e dil kapitano qua fraudabis lu

ecitis lua iraco, e plunjis lu aden nigra melankolio. La maligneso di homi prizentis su a lua mento en sua tota ledeso; lu nutris su nur per trista pensaji. Tandem, Franca navo esis pronta departor a Bordeaux, e pro ke lu havis nula mutoni charjata per diamanti por embarkar, lu lokacis navo-chambro po justa preco, ed anuncigis en l'urbeto, ke lu pagos la pasajo-preco e nutraji e donos duamil piastri ad honesta homo qua voyajos kun lu, kondicione ke ta homo esez la maxim antipatioza pro sua stando e la maxim desfortunoza en la provinco.

Turbo de kandidati plu granda kam to quon tota floto povus portar prizentis su. Kandido, qua deziris selektar de la maxim konvenanta, selektis cirkume duadek homi qui semblis a lu esar sat sociema e qui omna su reklamis meritar lua prefero. Lu kunvenigis li en sua albergo e donis supeo a li, kondicione ke li single jurez naracar fidele sua historio; lu promisis selektar ta qua semblis a lu maxime meritar kompato ed esar maxim juste deskontenta pro sua stando, e donar a l'altri rekompenso.

La kunveno duris til quar kloki matine. Kandido, askoltante omna lia aventuri, rimemoris to quon l'oldino dicabis a lu dum irar a Buenos Aires, e la pario quon el facabis, ke esas nulu en la navo qua ne sufrabis tre granda malaji. Lu pensis pri Panglos dum ke singla aventuro naracesis. 'Ta Panglos,' lu dicis, 'trovus, ke esas desfacila pruvar sua sistemo. Me deziras lu esar hike. Certe, se omno esas bona irgaloke, esas en Eldorado, e ne en la restajo dil mondo.' Tandem lu decidis favorar povra

erudito qua laborabis dum dek yari por la libro-vendisti en Amsterdam. Lu judikis, ke esas nula mestiero en la mondo per qua on darfas esar plu nauzeigita.

Ta erudito, qua esis anke bona homo, esabis spoliata da sua spozino, batata da sua filiulo, ed abandonita da sua filiino qua forfugabis sekrete kun Portugalano. Lu jus esabis privacata de la mikra laborado per qua lu existas; e la predikeri en Surinam persekutis lu, pro ke li konsideris lu esar Sokiniano.[22] Oportas konfesar, ke l'altri esis adminime tam desfortunoza kam lu; ma Kandido esperis, ke l'erudito amuzos lu dum la voyajo. Omna rivali dil erudito opinionis, ke Kandido facis granda neyusteso a li; ma lu pacigis li per donar cent piastri a singlu.

CHAPITRO XX

TO QUO EVENTIS SUR LA MARO A KANDIDO E MARTIN

L'olda erudito, qua nomesis Martin, embarkis por Bordeaux kun Kandido. Li amba vidabis multo e multe sufrabis, e se la navo seglirabus de Surinam a Japonia per

22) Kristana doktrino da Fausto Sozzini (1539 – 1604) olqua negis la triuneso di Deo, peko original, l'omnasavo di Deo, e la dealeso di Kristo.

la kabo de Bon-Espero, li havabus sato por distraktar su pri maleso etikal e maleso material dum la tota voyajo.

Tamen Kandido havis un grand avantajo relate Martin, to esas, lu ankore esperis rividar siorino Kunegonda, ma Martin havis nul espero; pluse, lu havis oro e diamanti; e quankam lu perdabis cent granda reda mutoni charjata per la maxim granda trezori dil mondo, quankam lu ankore pensis pri la friponeso dil kapitano Holandana, malgre to, pensante pri to quo restis en sua poshi, e parolante pri Kunegonda, precipue pos la fino di repasto, lore lu tendencis al sistemo di Panglos.

'Ma vu, sioro Martin,' lu dicis al erudito, 'quon vu opinionas pri to omna? Quo esas vua ideo pri maleso etikal e maleso material?'

'Sioro,' respondis Martin, 'mea sacerdoti akuzis, ke me esas Sokiniano; ma fakte me esas manikeisto.'

'Vu mokas me,' dicis Kandido, 'esas ne plus manikeisti en la mondo.'

'Esas me,' dicis Martin; 'me ne savas quon facar pri to, ma me ne povas altre pensar.'

'Mustas esar, ke vu havas la diablo en vu,' dicis Kandido.

'Lu tante multe mixas su en la aferi di ca mondo,' dicis Martin, 'ke lu povus esar en me, quale omnube altre; ma me konfesas a vu, ke regardante ca globo, o plu juste ca globulo, me opinionas, ke Deo abandonis ol ad ul ento maligna; me sempre eceptas Eldorado. Me apene vidas irga urbo qua ne deziras la ruino dil urbo vicina, nultempe

vidis familio qua ne volis exterminar altra familio. Omnube le febla abominas le forta a qui li abasas su, e le forta traktas li quale ta mutono-trupi di qui la lano e karno vendesos. Milion asasineri e regimenti kurante de l'una extremajo di Europa a l'altra praktikas ocido e spoliado per maniero diciplinatra por ganar sua pano, pro ke ne plus esas honesta employado; ed en urbi qui semblas juar paco, ed ube l'arti florifas, homi devoresas da plu multa envidio, jeni, ed anxio kam la dizastri quin siejata urbo sufras. Chagreni privata esas mem plu opresiva kam mizeri publika. Unvorte, me vidis tante multe ed experiencis tante multe, ke me divenis manikeisto.'

'Ma esas ula boneso,' replikis Kandido.

'Forsan,' dicis Martin, 'ma me ne konocas ol.'

Meze dil debato li audis sono di pafado. La sono kreskis instantope. Omnu prenis sua teleskopo. Fore de cirkume tri milii on vidis du navi luktanta; la vento pulsis li amba tante proxim la Franca navo, ke la pasajanti havis la plezuro komfortoze spektar la kombato. Tandem un de la du navi facis flankala salveo tante base e tante precize a l'altra navo, ke ol sinkis al marfundo. Kandido e Martin klare perceptis cirkume cent homi sur la ferdeko dil sinkanta navo; li omna elevis la manui vers la cielo e kriis jemi terorinda; pos instanto li omna glutesis.

'Nu,' dicis Martin, 'tale homi traktas l'una l'altra.'

'Esas vera,' dicis Kandido, 'ke esas kozo diablatra en ca afero.' Parolante ta vorti, lu remarkis ulo brile reda natanta proxim sua navo. La shalupo lansesis por vidar,

quo ol esas: ol esis un de lua mutoni. Kandido havis plu multa joyo riaquirar ca mutono kam lu havabis tristeso perdinte cent mutoni single charjita per granda diamanti de Eldorado.

La Franca kapitano balde perceptis, ke la kapitano dil navo vinkinta esas Hispano, e ke la kapitano dil navo dronita esabis pirato Holandana; il esis la sama homo qua fraudabis Kandido. L'imensa richaji quin ta kriminero sizabis esis enmarigita kun il, e nur un mutono salvesis.

'Vu vidas,' dicis Kandido a Martin, 'ke krimino ulafoye punisesas; ta kapitano-fripono Holandana trovis la fato quan lu meritis.'

'Yes,' dicis Martin; 'ma kad esis necesa, ke la pasajanti en lua navo anke perisez? Deo punisis ta fripono, la diablo dronis l'altri.'

Dume la Franca navo e la Hispana navo duris lia voyaji, e Kandido duris sua konverso kun Martin. Li disputis sencese dum du semani, e ye la fino di ta du semani ne plu multe avancabis kam ye la komenco. Ma, sume, li parolis, li komunikis idei l'unu a l'altru, li konsolacis su. Kandido karezis sua mutono. 'Pro ke me itere trovis tu,' lu dicis, 'me certe povas ritrovar Kunegonda.'

CHAPITRO XXI

KANDIDO E MARTIN PROXIMESKAS A LA MARBORDO DI FRANCIA E REZONAS

Tandem la marbordo di Francia videsis. 'Ka vu ultempe esis en Francia, sioro Martin?' dicis Kandido.

'Yes,' dicis Martin, 'me voyajis tra plura provinci. Esas uli ube la duimo dil populo esas dementa, uli ube li esas tro ruzoza, altri ube li kustumale esas sat dolca e sat stupida, ed altri ube li facas espritaji; ed en omna provinci la precipua okupado esas amoro, la duesma kalumnio, e la triesma parolar sensencaji.'

'Ma, sioro Martin, ka vu vidis Paris?'

'Yes, me vidis Paris; ol kontenas omna tipi supramencionita; ol esas kaoso, esas turbo en qua singlu serchas plezuro, ed ube preske nulu trovas ol, adminime, tale ol semblis a me. Me ibe kurtatempe lojis; arivante, me furtesis de omno quon me havis da poshfurtisti ye la Santa-Germaine-ferio; me ipsa arestesis kom furtisto, ed dum semano esis enkarcerigita; pos to me divenis imprim-probero di imprimisto por ganar sat multa por rivenar pede ad Holando. Me konoceskis la kanalii skribanta, la kanalii konspiranta, e la kanalii konvulsanta[23]. On dicas, ke

23) Referante la jansenisti, sekto Kristana fondita da Cornelis Jansen (1585 – 1638), agema en Francia til la mezo dil XVIIIma yarcento. La precipua kred-artikli dil sekto esis predestino ed asketismo; la sektani ofte 'konvulsis' pro extazo religiala.

esas tre jentila homi en ta urbo; me deẓirus kredar lo.'

'Pri me, me havas nula kurioẓeso vidar Francia,' dicis Kandido; 'vu facile komprenos ke, pasinte un monato en Eldorado, on ne plus deẓiras vidar irgo sur la tero ecepte siorino Kunegonda; me iras por vartar el en Veneẓia; ni transiros Francia por atingar Italia; vu akompanos me, ka ne?'

'Tre volunte,' dicis Martin; 'on dicas, ke Veneẓia esas nebona por irgu ma la nobeli di Veneẓia, ma ke malgre to, stranjeri esas bone aceptata, se li havas multa pekunio; me havas tote nula pekunio, vu havas pekunio, me sequos vu adirgube.'

'Incidente,' dicis Kandido, 'ka vu opinionas, ke la tero esis komence un maro, quale afirmesas en ta granda libro qua apartenas a la kapitano di nia navo?'

'Me tote ne kredas lo,' dicis Martin, 'ne plu kam me kredas omna altra revi quin homi longatempe vendas a ni.'

'Ma por qua skopo ica mondo kreesis?' dicis Kandido.

'Por dementigar ni,' respondis Martin.

'Ka vu ne astonesas,' duris Kandido, 'pri l'amoro quan ta du yunini en la lando dil Orelegi havis por ta du simii, l'aventuro di qua me naracabis a vu?'

'Tote ne,' dicis Martin; 'me ne vidas irgo stranja en ta pasiono; me vidis tante multa koẓi extraordinara, ke restas nulo extraordinara.'

'Ka vu kredas,' dicis Kandido, 'ke homi sempre masakris l'una l'altra quale li facas nunatempe? ke li esis sempre mentianti, friponi, trahiẓanti, negratitudoẓi, banditi,

feblozi, kapricozi, poltroni, envidianti, gurmandachi, ebriemi, avari, ambiciemi, sangodurstanti, kalumnianti, debochanti, fanatiki, hipokriti e foli?'

'Ka vu kredas,' dicis Martin, 'ke falkoni sempre manjis kolombi, trovinte oli?'

'Yes, sendubite,' dicis Kandido.

'Nu,' dicis Martin, 'se falkoni sempre havis la sama karaktero, pro quo vu imaginus, ke homi chanjis lia propra?'

'Ho!' dicis Kandido, 'esas granda difero, nam la volo esas libera…' Tale rezonante, li atingis Bordeaux.

CHAPITRO XXII

To quo eventis en Francia a Kandido e Martin

Kandido ne haltis en Bordeaux plu longe kam necese por vendar kelka stoni de Eldorado, e por equipar su per bona veturo havanta du plasi; nam lu ne plus povis irar de sua filozofo, Martin. Lu nur esis tre desplezita separar su de sua mutono, quan lu livis a l'Akademio di la Cienci di Bordeaux, qua propozis kom premio-temo por ta yaro la deskovro, pro quo la lano dil mutono esas reda; e la premio esis grantita ad erudito del Nordo qua demonstris

per A plus B, minus C, dividita da Z,[24] ke la mutono devas esar reda e mortos pro la variolo mutonal.

Dume, omna voyajanti quin Kandido renkontris en l'albergi alonge la voyo dicis a lu, 'Ni iras a Paris.' Ta general avideso tandem incitis en lu la deziro vidar ta chefurbo; ne esis granda cirkumiro de la voyo a Venezia.

Lu eniris tra la Faubourg Saint-Marceau, e kredis, ke lu esas en la maxim meskina vilajo en Westfalen.

Kandido apene arivabis en sua albergo kande lu esis atakita da maladeteso kauzita da exhausteso. Pro ke lu havis enorma diamanto sur la fingro, e pro ke grandega pezoza kaso remarkesis inter lua bagajo, lu quik havis apud su du mediki por qui lu ne sendabis, plura intim amiki qui ne livis lu, e du pia dami qui varmigis lua buliono. Martin dicis, 'Me rimemoras, ke me anke maladeskis en Paris dum mea unesma voyajo; me esis tre povra: do me havis nul amiki, nula pia dami, e nula mediki, e me rekuperis.'

Tamen, per efikemeso di la mediki e la veinosekado, la maladeteso di Kandido graveskis. Nebeneficizita sacerdoto dil vicineyo venis por jentile demandar pago-promiso pagebla al portanto por l'altra mondo;[25] Kandido volis nulo pri to. La pia dami certigis da lu, ke to esis nova modo; Kandido respondis, ke lu tote ne esas segunmoda. Martin volis jetar la sacerdoto ek la fenestro. La kleriko juris, ke Kandido ne enterigesos. Martin juris, ke lu

24) Mokajo pri la probo di Maupertuis, Franca astronomiisto e matematekisto (1698 – 1759), pruvar ke Deo existas. *Trad.*
25) Le *billets de confession* depos 1746 por certigar ke mortanto ne esis Jansenisto. *Trad.*

enterigus la kleriko se lu durus tormentar li. La disputo varmeskis; Martin sizis lu per la shultro e bruske ekpulsis lu; lo kauzis granda skandalo, di qua facesis proces-raporto.

Kandido rekuperis; e dum lua konvaleco lu havis tre bona kompani dum supeo che su. Li pariante ludis. Kandido tote astonesis, ke l'asi nultempe venis a lu; ma Martin ne astonesis.

Inter ti qui facis a lu la honori dil urbo esis mikra abado de Périgord, un de ta asidua homi, sempre alerta, sempre komplezanta, senshama, flatanta, polita, qui vartas exterlandani, parolas a li pri la skandali dil urbo, ed ofras a li plezuri po irga preco. Ica homo komence duktis Kandido e Martin al teatro. Nova tragedio pleesis. Kandido sideskis apud plura espritozi. To ne preventis lu plorar pro ceni perfekte pleita. Un de la kritikantachi qui esis apud lu dicis a lu dum intervalo, 'Vu facas grand ofenso per plorar; ta aktorino esas tre mala; l'aktoro pleanta kun el esas mem plu mala; la dramato esas mem plu mala kam l'aktori; l'autoro ne savas un vorto Araba, ma la ceno esas en Arabia; e pluse, lu esas homo qua ne kredas ye idei inata; morge me adportos a vu duadek pamfleti kontre lu.'

'Sioro, quanta dramati esas redaktita en Francia?' dicis Kandido al abado, qua respondis, 'Kinamil o sisamil.'

'Esas multo,' dicis Kandido; 'quanta de oli esas bona?'

'Dek-e-kin o dek-e-sis,' replikis l'altru.

'Esas multo,' dicis Martin.

Kandido esis tre kontentigata dal aktorino qua pleis la

rejino Elisabeth en kelke obtuza tragedio ulafoye pleata.[26] 'Ta aktorino,' lu dicis a Martin, 'multe plezas a me; el similesas siorino Kunegonda; me deziras salutar el.'

L'abado de Périgord ofris introduktar lu che l'aktorino. Kandido, edukita en Germania, questionis pri la justa ceremonio, e quale la rejini di Anglia esez traktata.

'Oportas distingar,' dicis l'abado; 'en la provinci, eli duktesas ad albergo; en Paris, eli respektesas kande eli esas bela, e jetata adsur eskombreyo kande eli esas mortinta.'

'Rejini sur eskombreyi!' dicis Kandido.

'Yes, advere,' dicis Martin; 'l'abado esas justa: me esis en Paris kande siorino Monima[27] pasis, quale on dicas, de ca vivo a l'altra; el esis refuzita to quon ta homi nomas *la honori dil tombo*, to esas, la honoro putrar kun omna raskali del distrikto en shaminda tombeyo; el esis enterigita tote aparte de sua trupo en angulo di la strado de Bourgogne; olta devis donar ad el extrema chagreno, nam el havis tre nobla mento.'

'Esas tre nejentil,' dicis Kandido.

'Quon vu volas?' dicis Martin; 'ta homi esas tale facita. Imaginez omna antilogio, omna posibla nekonsequo: vu vidos oli en la guvernerio, en la judicieyi, en la kirki ed en la teatri di ca stranja naciono.'

---

26) *Le Comte d'Essex* da Thomas Corneille (1625 – 1709). *Trad.*
27) Adrienne Lecouvreur (1692 – 1730), famoza aktorino qua pleis la rolo di Monime en *Mithridate* da Racine che la Comédie Française. Pro ke el ne renuncis sua mestiero ante ke el mortis, el refuzesis enterigo en konsakrita sulo. *Trad.*

'Kad esas vera, ke homi sempre ridas en Paris?' dicis Kandido.

'Yes,' dicis l'abado, 'ma li ridas frenezioze; nam li plendas pri omno hike per granda ridado-explozi; li mem ridas facante la maxim abomininda agi.'

'Qua esas,' dicis Kandido, 'ta grosa porko qua dicis a me tante multa malaji pri la dramato pro qua me tante multe ploris, e pri l'aktori qui donis a me tanta plezuro?'

'Lu esas mizerozulo,' respondis l'abado, 'qua ganas sua vivomoyeno per dicar malaji pri omna teatraji ed omna libri; lu odias irgu qua sucesas, quale l'eunuki odias la juanti: lu esas un de ta serpenti di literaturo qui nutras su per fango e veneno; lu esas skribachero.'

'Quon vu nomas skribachero?' dicis Kandido.

'Esas,' dicis l'abado, 'facanto di skribachuri, quale Fréron.'[28]

Kandido, Martin, e la homo de Périgord tale rezonis sur l'eskalero dum ke li spektis la homi ekmarchante serie pos la teatrajo. 'Quankam me esas tre avida rividar siorino Kunegonda,' dicis Kandido, 'me volus supear kun siorino Clairon;[29] nam el semblis admirabla, meaopinione.'

L'abado ne esis la homo proximeskar a siorino Clairon, qua aceptas nur bona homi. 'El engajesas cavespere,' lu dicis; 'ma me havos la honoro duktar vu che damo de

28) Elie-Catherine Fréron (1719 – 1776), Franca jurnalisto, redaktero di *L'Année littéraire* [Literaturala yaro] e severa kritikanto di Voltaire. *Trad.*
29) Claire Leris (1723 – 1803), tatempe importanta aktorino Parisana. *Trad.*

qualeso, ed ibe vu saveskos Paris quale se vu ja esas hike dum quar yari.'

Kandido, qua esis naturale kurioza, lasis su duktesar adche la damo en la centro dil Faubourg Saint-Honoré; faraono esis ludita ibe; dek-e-du trista spekulanti single tenis fasketo de ludokarti, la paruzita registro di lia malaji. Profunda silenco regnis, la vizaji dil spekulanti esis pala, olta dil bankero anxiis, e la damo dil domo sidante apud ta senkompata bankero observis per sua linc-okuli omna *paroli*, omna *sept-et-le-va* dil kampanio por qua singla ludanto faldis sua karti; per strikta ma jentil atenco el igis li desfaldar l'anguli, e tote ne iritesis, pro timo perdar sua klienti: la damo nomis su la markezino de Parolignac. Elua filiino evanta dek-e-kin yari esis inter la spekulanti e per palpebragar informis sua matro pri la friponaji facita da ta povruli qui esforcas kompensar la kruelaji di chanco. L'abado de Périgord, Kandido, e Martin eniris; nulu staceskis, nek salutis li, nek regardis li; li omna esis profunde okupata pri lia karti. 'Siorino la baronino di Tondro-ten-tronkh esis plu jentila,' dicis Kandido.

Dume, l'abado proximeskis al orelo dil markezino, qua mi-staceskis, honorizis Kandido per rideto gracioza e Martin per tre nobla kapsigno; el igis on donar plaso e fasketo de karti a Kandido, qua perdis kinadekamil franki dum du foyi; pose li havis tre gaya supeo, ed omnu astonesis, ke Kandido ne afektesis da sua perdajo; la lakei dicis inter su, per la jargono di lakei, 'Oportas, ke lu esez ula « mylordo » Angla.'

La supeo esis simila a la plu multa supei di Paris: komence silenco, pose bruiso de vorti nedistingebla, pose espritaji, la plumulto di qui esas obtuza, falsa novaji, mala rezonadi, kelka politiko e multa maldicensado; li mem parolis pri nova libri.

'Ka vu vidis,' dicis l'abado de Périgord, 'la romano da sioro Gauchat,[30] doktoro pri teologio?'

'Oui,' respondis un de la gasti, 'ma me ne povis parlektar ol. Ni havas amaso de skriburi impertinenta, ma li omna ensemble ne proximeskas a l'impertinenteso di Gauchat, doktoro pri teologio; me esas tante plena de la vasta nombro di libri abomininda da qui ni inundesas, ke me komencis spekular per faraono.'

'E la *Mixuro* dil arkidiakono T…,[31] quon vu dicas pri to?' dicis l'abado.

'Ho!' dicis siorino de Parolignac, 'la tedeganto! quale detaloze lu dicas to quon omnu ja savas! quale grave lu diskutas to quo ne esas digna lejere rimarkar! quale sen esprito lu proprigas a su l'espritaji di altri! quale lu ruinas to quon lu furtetas! quale lu nauzeigas me! Ma lu ne plus nauzeigos me: esas sato lektir kelka pagini dal arkidiakono.'

An tablo esis homo erudita havanta bona gusto qua subtenis to quon la markezino dicis. Pose li parolis pri tragedio; la damo questionis, pro quo esas ulafoye tragedii pleita quin on ne povas lektar. La homo havanta bona gusto tre bone explikis quale dramato povas havar ul

30) Gabriel Gauchat (1709 – ?1774), kritikanto di Voltaire. *Trad.*
31) Abbé Trublet (1697 – 1770), autoro dil *Essais de littérature* e kritikanto di Voltaire. *Trad.*

intereso ed havar preske nula merito; lu pruvis per kelka vorti, ke ne suficas enduktar un o du de ta situesi trovita en omna romani, e qui sempre atraktas l'audantaro, ma ke on devas esar nova sen esar baroka, ofte sublima, e sempre natural; on devas komprenar la kordio humana ed igar ol parolar; on devas esar granda poeto sen ke irga persono en la dramato semblez esar poeto; on devas savar perfekte sua linguo, parolar ol pure, per harmonio kontinua, sen ke la rimo ultempe diminutez la senco. 'Irgu qua,' lu pluse dicis, 'ne observas omna ta reguli povas facar un o du tragedii aplaudita en la teatro, ma lu nultempe konsideresos kom inter la rango di bon autori; esas tre kelka bona tragedii; ula tragedii esas idilii en dialogi bone skribita e bone rimizita; altri esas argumenti politikal qui dormigas on, od exajeraji qui repugnas on; ed altri esas revi di fanatiki, en stilo barbara, havanta diskursi interruptita, longa monologi al dei—pro ke l'autoro tote ne savas quale on parolas a homi—falsa precepti ed inflita trivialaji.'

Kandido atenceme askoltis ta komenturi e konceptis grand opiniono pri la diskursanto; e, pro ke la markezino prudente pozabis lu apud su, lu proximeskis ad elua orelo e prenis la privilejo questionar, qua esas ta homo qua tante bone parolas.

'Lu esas erudito,' dicis la damo, 'qua nultempe spekulas, e quan l'abado kelkafoye duktas a me por supear; lu perfekte savas pri tragedii e libri, e lu redaktis tragedio qua sisesis e libro qua nultempe videsas exter la butiko di

sua libro-vendisto, ecepte un exemplero, quon lu enskribis a me.'

'Granda homo!' dicis Kandido; 'lu esas altra Panglos.'

Turnante su ad lu, lu dicis, 'Sioro, sendubite vu opinionas, ke omno standas maxim bone posible en la mondi material ed etikal, e ke nulo povas esar altre?'

'Me, sioro,' respondis l'erudito, 'me tote ne tale opinionas: me trovas, ke omno iras male che ni; ke nulu savas nek sua rango, nek sua employado, nek to quon lu facas, nek to quon lu devas facar; e ke, ecepte dum supeo, qua esas pasable gaya evento ed ube esas pasabla harmonio, omna restanta tempo pasas per disputi impertinenta: jansenisti kontre molinisti, homi del parlamento kontre homi del eklizio, kortani kontre kortani, financisti kontre la populo, spozini kontre spozuli, parenti kontre parenti; esas eterna milito.'

Kandido replikis, 'Me vidis lo plu mala. Ma sajulo, qua plu tarde havis la desfortuno esar mortale pendigita, docis a me, ke to omna esas miraklo; olti esas ombri sur belega pikturo.'

'Vua pendigitulo jokis!' dicis Martin; 'vua ombri esas makuli hororinda.'

'Esas homi qui facas makuli,' dicis Kandido, 'e li ne povas evitar ito.'

'Do li ne esas kulpoza,' dicis Martin.

La plu multa spekulanti, qui komprenis nulo de ca parolado, drinkis; Martin rezonis kun l'erudito, e Kandido naracis parto de sua aventuri al damo dil domo.

Pos supeo, la markezino duktis Kandido aden sua chambro ed invitis lu sideskar adsur kanapeo. 'Do,' el dicis a lu, 'ka vu ankore desesperante amoras siorino Kunegonda de Tondro-ten-tronkh?'

'Yes, siorino,' respondis Kandido.

La markezino replikis kun rideto tenera, 'Vu respondas a me quale yunulo de Westfalen; Franculo dicus a me, "Esas vera ke me amoris siorino Kunegonda; ma vidinte vu, siorino, me timas, ke me ne plus amoras el."'

'Ho ve! siorino,' dicis Kandido, 'me respondos segun vua deziro.'

'Vua pasiono por el,' dicis la markezino, 'komencis per kolektir elua naztuko; me deziras, ke vu kolektez mea gartero.'

'Totakordie,' dicis Kandido, e lu kolektis ol.

'Ma me deziras, ke vu rimetez ol an me,' dicis la damo; e Kandido rimetis ol an el. 'Vu vidas,' dicis la damo, 'ke vu esas stranjero; ulafoye me koaktas mea amoranti Parisana vartar dum du semani, ma me quik cedas me a vu dum l'unesma nokto, pro ke on devas facar la honori dil lando a yunulo de Westfalen.' La belino, remarkinte du enorma diamanti sur la manui di la yuna stranjero, tante sincere laudis oli, ke olti pasis del fingri di Kandido al fingri dil markezino.

Kandido, livante kun sua abado de Périgord, sentis poka remorso pro esir nefidela a siorino Kunegonda; l'abado esis simpatioza; lu ganabis nur mikra parto del kinadekamil pundi perdita da Kandido dum la karto-ludo, e di la valoro

de ta du diamanti, mi-donita, mi-extorsita. Lua intenco esis profitar tam multe kam posible l'avantaji ke sua konoco kun Kandido povus prokurar. Lu multe kunparolis lu pri Kunegonda; e Kandido dicis, ke lu demandos pardono de ta belino pro sua nefideleso, kande lu vidos el en Venezia.

La Périgordano duopligis sua politaji e kurtezaji, ed havis tenera intereso en omno quon Kandido dicis, omno quon lu facis, omno quon lu deziris facor.

'Do, sioro,' lu dicis, 'vi aranjis renkontro en Venezia?'

'Yes, abado,' dicis Kandido; 'me absolute mustas irar por trovar siorino Kunegonda.' Emocigite pro parolar pri ta quan lu amoris, lu naracis, segun kustumo, parto de sua aventuri kun ta glorioza Westfalenanino.

'Me kredas,' dicis l'abado, 'ke siorino Kunegonda esas tre espritoza, e ke el skribas letri charmanta?'

'Me nultempe recevis letro,' dicis Kandido; 'nam komprenez, forpulsite de la kastelo pro amorar el, me ne povis skribar ad el; balde pose me saveskis, ke el esis mortinta; me plu tarde ritrovis el, e me perdis el, e me sendis espres-agento ad el distante de sepamil-e-kinacent milii, e me vartas la respondo.'

L'abado atenceme askoltis e semblis pensar pri ulo. Lu balde adiis la du stranjeri pos ke lu afecionoze embracis li. Dum la sequanta dio Kandido vekante recevis letro konceptita en ca vorti:

> Sioro, mea tre kara amoranto, me maladesas
> dum un semano en ica urbo; me jus saveskis,

> ke vu esas hike. Me flugus aden vua brakii se me povus movar. Me informesis, ke vu trapasabis Bordeaux; me livis ibe la fidela Kakambo e l'oldino, qui devas balde sequar me adhike. La guvernero di Buenos Aires sizis omno, ma me ankore havas vua kordio. Venez a me, vua prezenteso o ridonos a me vivo od igos me mortar pro plezuro.

Ta letro charmanta, ta letro neesperata, transportis Kandido til joyo neexpresebla; e la maladeso di kara Kunegonda dronis lu per tristeso. Dividita inter ta du sentimenti, lu sizis sua oro e diamanti e igis lu portita kun Martin al hotelo ube lojis siorino Kungeonda. Lu eniris tremante pro emoco, lua kordio bategis, lu ploregis; lu esforcis apertar la kurteni di la lito, lu volis adportesar lumilo. 'Esez sorgema,' la chambristino dicis a lu, 'lumo mortigus el'; ed el subite klozis la kurteno.

'Mea kara Kunegonda,' Kandido dicis plorante, 'quale vu standas? se vu ne povas vidar me, adminime parolez a me.'

'El ne povas parolar,' dicis la chambristino.

Lore de la lito la damo extensis groseta manuo quan Kandido longatempe lavis per sua lakrimi, e quan lu pose plenigis per diamanti, livante sur stulego sako plena de oro.

Meze di sua extazo arivis policisto sequata da l'abado de Périgord ed polic-bando. 'Ka ti esas la du suspektinda

stranjeri?' lu dicis. Lu quik sizis ili, ed imperis, ke sua bravuli tirez li al karcero.

'Voyajanti ne traktesas talamaniere en Eldorado,' dicis Kandido.

'Me esas nun plu granda manikeisto kam antee,' dicis Martin.

'Ma, sioro, adube vu portas ni?' dicis Kandido.

'A subtera karcero,' dicis la policisto.

Martin, rekuperinte sua kalmeso, judikis, ke la damo qua fingas esar Kunegonda esas fraudo, ke l'abado de Périgord esas fripono qua male traktas tam rapide kam posible l'inocenteso di Kandido, e ke la policisto esas altra fripono de qua li povas facile liberigar su.

Vice expozar su a judicio, Kandido, instruktita da la konsilo di Martin, e, pluse, ankore nepacienta rividar la vera Kunegonda, ofris al policisto tri mikra diamanti qui single valoris cirkume triamil ora peci. 'Ha! sioro,' dicis la homo havanta ivora bastonego, 'se vu facabus omna krimino imaginebla, vu ya esus la maxim honesta homo en la mondo; tri diamanti! singla valoras triamil ora peci! Sioro, me prefere mortus por vu kam duktus vu a karcero. Omna stranjeri arestesas, ma lasez me agar; me havas fratulo en Dieppe en Normandie, me duktos vu adibe; e se vu havus diamanto quan vu donus a lu, lu sorgus vu, quale me ipsa.'

'E pro quo omna stranjeri arestesas?' dicis Kandido.

L'abado de Périgord lore parolis e dicis, 'Pro ke raskalo

de la provinco Atrebatum[32] askoltabis sensencaji: to unike igis lu patrocidar, ne quale la ago en 1610 dum la monato maio, ma quale la ago en 1594 dum la monato decembro, e quale plura altra agi en altra yari ed altra monati da altra friponi qui askoltabis sensencaji.'

L'experto explikis ta agi. 'Ha, la monstri!' kriis Kandido; 'quo! tala horori che populo qua dansas e kantas! Ka me ne povas quik departar de ca lando ube simii molestas tigri? Me vidis ursi en mea propra lando; me vidis homi nur en Eldorado. Per la nomo di Deo, oficiro, duktez me a Venezia, ube me vartos siorino Kunegonda.'

'Me povas duktar vu nur a basa Normandie,' dicis la policestro. Lu quik igis on forprenar la kateni, dicis ke lu erorabis, forsendis sua homi e duktis Kandido e Martin a Dieppe, e livis li en la manui di sua fratulo. Esis naveto Holandana en la rado. La Normandiano, diveninte per la helpo di tri altra diamanti la maxim servema homo, embarkigis Kandido e lua homi en la naveto, olqua esis pronta seglirar a Portsmouth en Anglia. To ne esis la voyo vers Venezia; ma Kandido judikis su livrata de inferno, ed expektis durigar sua voyajo a Venezia ye l'unesma okaziono.

32) Nomo Latina dil provinco Artois, nasko-loko di Robert-François Damiens, qua esforcis asasinar Louis XV en 1757. La atento da Jean Châtel kontre Henri IV en 1594 anke faliis, ma la atento da François Ravaillac en 1610 sucesis. *Trad.*

CHAPITRO XXIII

KANDIDO E MARTIN VOYAJAS AL MARBORDO DI ANGLIA; TO QUON LI IBE VIDIS

'Ha, Panglos! Panglos! Ha, Martin! Martin! Ha, mea kara Kunegonda! quo esas ica nia monda?' Kandido dicis sur la navo Holandana.

'Kozo tre fola e tre abomininda,' respondis Martin.

'Vu konocas Anglia; ka la homi ibe esas tam fola kam ti en Francia?'

'Esas altra speco di foleso,' dicis Martin. 'Vu savas, ke ca du nacioni militas pri kelka hektari de nivo vers Kanada, e ke li spensas por ta bela milito multe plu multa kam la tota Kanada valoras. Pri precize dicar a vu, kad esas plu multa homi qui devas esar ligita en l'una lando kam en l'altra, mea febla kompreno ne lasas me facar lo. Me savas nur ke, generale, ta homi quin ni vidos esas extreme budema.'

Tale konversante, li arivis ye Portsmouth; turbo kovris la plajo ed atenceme regardis kelke grosa homo qua genupozis, l'okuli bandajizita, sur la ferdeko di un de la navi dil floto; quar soldati, pozita koram ta homo, single pafis tri kugli aden lua kapo per la maxim tranquila maniero posibla, e la tota asembluro tre kontente foriris.

'Or, quo esas to omna?' dicis Kandido, 'e qua demono

regnas omnube?' Lu questionis, qua esis ta grosulo qua ceremoniale mortigesis.

'Lu esis admiralo,'[33] esis la respondo.

'E pro quo mortigar ta admiralo?'

'Pro ke,' on dicis a lu, 'lu ne mortigis sat multa homi; lu kombatis kontre Franca admiralo, ed on judikis, ke lu ne esis sat proxim l'altru.'

'Ma,' dicis Kandido, 'l'admiralo Franca esis tam fora l'admiralo Angla kam l'unu esis fora l'altru!'

'Nekontesteble,' on respondis; 'ma en ca lando, esas bona mortigar admiralo de tempo a tempo, por kurajigar l'altri.'

Kandido esis tante stuporigita e tante shokita da to quon il vidabis e to quon il audabis, ke lu ne volis mem pozar pedo sur la tero, e kontratis kun la kapitano Holandana (mem se il spolius lu quale facis la kapitano de Surinam) portar lu sen ajorno a Venezia.

Pos du dii la kapitano esis pronta. Li segliris alonge la marbordo di Francia; li pasis en la vido di Lisboa, e Kandido tremis. Li segliris tra la stretajo ed aden la Mediteraneo; tandem li desembarkis en Venezia. 'Deo esez laudata!' dicis Kandido embracante Martin; 'hike me rividos la belega Kunegonda. Me fidas a Kakambo quale a me ipsa. Omno esas bona, omno iras bone, omno iras maxim bone posible.'

33) Admiralo John Byng (1704 – 1757), vinkita apud Minorca da Franca floto, mortigita da paf-eskadro 14 marto 1757 pos ke Voltaire vane intervenis por lu. *Trad.*

CHAPITRO XXIV

PRI PAKETA E PRI LA MONAKO JILFLORO

Tam balde kam lu esis en Venezia, lu serchis Kakambo en omna albergi, en omna kafeerii, en omna prostituceyi, e tote ne trovis lu. Lu omnadie sendis on explorar omna navi ed omna barki: nula novaji pri Kakambo. 'Quo!' lu dicis a Martin, 'me havis tempo irar de Surinam a Bordeaux, de Bordeaux a Paris, de Paris a Dieppe, de Dieppe a Portsmouth, seglirar alonge la marbordi di Portugal ed Hispania, transirar la tota Mediteraneo, pasar plura monati en Venezia, e la bela Kunegonda ne ja venis! Vice el, me renkontris nur infama damo ed abado de Périgord! Kunegonda sendubite esas mortinta, restas nulo plusa ma mortar. Ha! esus plu bona restir en la paradizo Eldorado kam rivenar a ca Europa maledikata. Quale justa vu esas, mea kara Martin! omno esas nur iluziono e kalamitato.'

Lu falis aden nigra melankolio, e refuzis irar al opero *alla modo* od a l'altra amuzaji di karnavalo; ne un muliero tentis lu. Martin dicis a lu, 'Vu advere esas tre naiva imaginar, ke bi-rasa servisto havanta kin o sis milioni en sua poshi irus serchar vua amorantino ye l'extremajo dil mondo e duktus el a vu en Venezia. Lu prenus el por su

ipsa, se lu trovus el. Se lu ne trovus el, lu prenus altra homino; me konsilas vu, obliviez vua servisto Kakambo e vua amorantino Kunegonda.' Martin ne konsolacis. La melankolio di Kandido kreskis e Martin ne cesis pruvar a lu, ke esas poka vertuo e poka feliceso sur la tero, ecepte forsan en Eldorado, adube nulu povas irar.

Disputante ca grava temo, e vartante Kunegonda, Kandido remarkis yuna monako teatina[34] qua tenis yunino sub la brakio en la placo San Marco. La teatino aparis sana, groseta, vigoroza; lua okuli esis cintilifanta, lua maniero rekta, lua marcho-modo fiera. La yunino esis tre beleta e kantis; el amorante regardis sua teatino e de tempo a tempo pinchis lua vangi. 'Adminime vu konfesos,' dicis Kandido a Martin, 'ke ta homi esas felica. Til nun me trovis en la tota mondo habitebla, ecepte en Eldorado, nur desfortunozi; ma pri ta yunino, e ta teatino, me parias, ke li esas enti tre felica.'

'Me parias, ke li ne esas,' dicis Martin.

'Ni nur bezonas invitar li a dineo,' dicis Kandido, 'e vu vidos, ka me eroras.'

Lu quik adiris li, facis homajo a li ed invitis li irar a sua albergo por manjar makaronio, perdriki de Lombardia, e kaviaro, e por drinkar vino de Montepulciano, Chipro, e Samos, e Lakrima-Kristi. La yunino redeskis, la teatino aceptis l'invito, e la yunino sequis lu, regardante Kandido

34) La Kongregaciono di Kleriki Reguloza dil Deala Providenco, fondita da santa Cajetan (Gaetano dei Conti di Thiene), Paolo Consiglieri, Bonifacio da Colle, e Giovanni Pietro Carafa (pose papo Paul IV).

per okuli surprizita e konfuza ed obskurigita da kelka lakrimi. El apene enirabis la chambro di Kandido kande el dicis a lu, 'Quo! ka sioro Kandido ne plus rikonocas Paketa?'

Ye ca vorti Kandido, qua til lore ne konsiderabis el atenceme pro ke lu okupas su nur pri Kunegonda, dicis ad el, 'Ho ve, mea kompatinda puerino, ka vu esis, do, ta qua pozis doktoro Panglos en ta bela stando en qua me vidis lu?'

'Ho ve! sioro, esas me,' dicis Paketa; 'me vidas, ke vu esas bone informita pri omno. Me saveskis pri la malaji terorinda qui venis a la domo dil baronino ed a la bela Kunegonda. Me juras, ke mea fato ne esis min trista. Me esis tre inocenta kande vu konocis me. Franciskano qua esis mea konfesigero facile seduktis me. La konsequi esis terorigiva; me obligesis livar la kastelo kurtatempe pos ke la barono ekpulsis vu per granda pedo-frapi ye la sedo. Se famoza mediko ne kompatabus me, me mortabus. Pro gratitudo me divenis lua amorantino dum kurta tempo. Lua spozino, qua esis frenezioze jaluza, omnadie men batis senkompate; el esis furio. Ta mediko esis la maxim leda homo, e me la maxim desfelica de omna enti pro esar sencese batita pro homo quon me ne amoris. Vu savas, sioro, quante danjeroza esas por plendema muliero esar spozo di mediko. Lu, iracoza pro l'agado di sua spozino, uldie donis ad el, por remediar mikra kataro, tante efikiva medikamento ke el mortis pos du hori per konvulsi hororinda. La familio dil damo iniciis proceso kriminala

kontre la homo; lu fugis, e me enkarcerigesis. Mea inocenteso ne salvabus me, se me ne esus kelke beleta. La judiciisto liberigis me, kondicione ke lu sucedez la mediko. Me balde suplantesis da rivalo, esis ekjetita sen rekompenso, ed obligesis durar ca mestiero abomininda qua semblas esar tante agreabla a vi viri, e qua por ni esas nur abiso di mizeri. Me iris por praktikar mea mestiero en Venezia. Ha! Sioro, se vu povus imaginar, quale esas obligesar same karezar evoza komercisto, advokato, monako, gondolisto, od abado; esar expozita ad omna insulti, omna desestimo; ofte esar reduktata pruntar jupo por ke ol esez levita da viro repugnanta; esar spoliata da una viro de to quon on ganis per altra; esar extorsata dal oficiri di yusteso, ed havar en la futuro nur oldeso terorinda, azilo por indijanti e sterk-amaso, vu konkluzus, ke me esas un de la maxim desfortunoza enti en la mondo.'

Paketa talamaniere apertis sua kordio al bona Kandido, en chambro privata, koram Martin, qua dicis a Kandido, 'Ka vu vidas, ke me ja ganis la duimo dil pario?'

La monako Jilfloro restabis en la manjochambro, e drinkis vartante la dineo. 'Ma,' dicis Kandido a Paketa, 'vu semblis tante gaya, tante kontenta, kande me renkontris vu; vu kantis, vu karezis la teatino per afableso natural; vu semblis a me tam felica kam vu pretendas esar desfortunoza.'

'Ha! Sioro,' respondis Paketa, 'lo anke esas un de la mizeri dil mestiero. Hiere me esis spoliita e batita da

oficiro, ed hodie me mustas aparar en bona humoro por komplezar a monako.’

Kandido volis nulo plusa; lu konfesis, ke Martin esis justa. Li sideskis an tablo kun Paketa e la teatino; la repasto esis sat amuziva, e ye la fino li parolis sat honeste.

‘Mea patro,’ dicis Kandido al monako, ‘vu semblas a me juar destino quan omnu envidius; la floro di saneso brilas sur vua vizajo, vua aspekto anuncas feliceso; vu havas tre beleta yunino por vua distrakto, e vu semblas tre kontenta pri vua vivo kom teatino.’

‘Advere, sioro,’ dicis frato Jilfloro, ‘me dezirus, ke omna teatini esez ye la fundo dil maro. Me esis tentita centfoye incendiar la monakeyo, e forirar e divenar Turko. Mea genitori koaktis me evanta dek-e-kin yari metar ica vesto odiinda, por ke li livez plu granda richeso a senioro fratulo maledikita, la Diablo kaptez lu! Jaluzeso, deskonkordo, furio habitas la monakeyo. Esas vera, ke me predikis kelka mala sermoni qui ganis por me poka pekunio, di qua la priorulo furtas la duimo; la restajo servas me por entratenar yunini; ma, kande me rivenas nokte al monakeyo, me esas pronta aplastar mea kapo kontre la muri dil dormeyo; e mea kunfrati simile standas.’

Martin, turnante su a Kandido per sango-kalmeso kustumal, dicis a lu, ‘Nu, ka me ne ganis la tota pario?’

Kandido donis duamil piastri a Paketa e mil piastri a frato Jilfloro. ‘Me respondas a vu,’ lu dicis, ‘ke li esos felica pro to.’

'Me tote ne tale opinionas,' dicis Martin; 'havar ta piastri forsan facus li plu trista.'

'Forsan,' dicis Kandido; 'ma un kozo konsolacas me: me vidas, ke on ofte ritrovas ta homi quin on kredabis nultempe ritrovor; povus ya esar, trovinte mea reda mutono e Paketa, ke me anke ritrovos Kunegonda.'

'Me esperas,' dicis Martin, 'ke uldie el felicigez vu; ma me multe dubitas lo.'

'Vu esas tre dura,' dicis Kandido.

'Pro ke me vivis,' dicis Martin.

'Ma regardez ta gondolisti,' dicis Kandido; 'ka li ne sempre kantas?'

'Vu ne vidas li en lia domi, kun lia spozini e lia puerachi,' dicis Martin. 'La dojo havas sua chagreni, la gondolisti havas le sua. Esas vera ke, sume, la vivo di gondolisto esas plu preferinda kam olta di dojo; ma me kredas la difero esar tante triviala, ke la peno explorar ol ne valoras.'

'Homi parolas,' dicis Kandido, 'pri senatano Pokokurante qua lojas en ta belega palaco an la Brenta, e qua sat bone aceptas exterlandani. On dicas, ke lu esas homo qua nultempe sufris chagreno.'

'Me dezirus vidar speco tante rara,' dicis Martin. Kandido quik demandis de sinioro Pokokurante permiso vizitar lu morge.

CHAPITRO XXV

Vizito a sinioro Pokokurante, nobelulo Veneziana

Kandido e Martin iris per gondolo sur la Brenta ed atingis la palaco dil nobla Pokokurante. La gardeni esis bone trasita ed ornita per belega statui marmora; la palaco esis bona arkitekturajo. La tre richa mastro dil domo, evante sisadek yari, jentile aceptis la du kurioza homi, ma per tre poka entuziasmo, qua perturbis Kandido e tote ne desplezis a Martin.

Komence, du yunini beleta e bone vestizita servis a li chokolada drinkaji quin eli bone spumifigabis. Kandido ne povis haltar su de laudar elia beleso, elia gracio ed elia habileso.

'Li esas sat bona enti,' dicis la senatano Pokokurante; 'ulafoye me kushigas li kun me, nam me tote enoyas pri la mulieri dil urbo, pri lia koketaji, lia jaluzeso, lia disputachi, lia humori, lia meskineso, lia fieracheso, lia stupideso e la soneti quin on mustas skribar o komprar por li; ma, fine, ta du yunini anke multe tedas me.'

Kandido, pos dejuno, marchante tra longa galerio, surprizesis da la beleso dil pikturi. Lu demandis la nomo dil maestro qua piktabis l'unesma du pikturi.

'Oli esas da Raffaello,' dicis la senatano; 'me kompris oli

pro superbeso po tre granda preco kelka yari ante nun; on dicas, ke li esas la maxim belega kozi en Italia, ma li tote ne plezas a me; la koloro multe obskureskis; la figuri ne esas sat ronda e ne sate salias; la drapaji tote ne similesas stofo; unvorte, irge quan on dicus, me tote ne trovas en oli vera imito di naturo ipsa. Me prizas pikturo nur kredante ke me vidas naturo ipsa: hike esas nulo de ta sorto. Me havas multega pikturi, ma me ne plus regardas li.'

Pokokurante, vartante dineo, pleigis koncerto. Kandido opinionis, ke la muziko esas delektoza.

'Ta bruiso,' dicis Pokokurante, 'forsan amuzus dum mihoro; ma se ol durus plu longe, ol tedus omnu, quankam nulu audacus konfesar lo. Muziko nunatempe ne plus esas irgo ma l'arto exekutar desfacilaji, e to quo esas nur desfacila ne plezas longatempe.

'Forsan me preferus l'opero, se on ne trovabis la sekretajo por chanjar ol a monstrajo qua repugnas me. Lasez ta qua deziras regardar mala tragedii en muziko, en qui la ceni existas nur por enduktar, tre neoportune, du o tri kansoni ridinda e facita por ostentar la guturo di ul aktorino; lasez ta qua deziras o qua esas kapabla esvanar pro plezuro per vidar ula kastrito zumar la rolo de Caesar o Cato, e negracioze pavonumar trans la ceno; pri me, esas longa tempo de pos ke me renuncis tala povraji, qui nun esas la glorii di Italia e por qui suvereni pagas tante vasta sumi.'

Kandido poke disputis, ma diskrete. Martin tote konkordis kun l'opiniono dil senatano.

Li sideskis an tablo e, pos ecelanta dineo, li iris aden la biblioteko. Kandido vidante splendide bindita edituro di Homeros, laudis la maxim glorioza sinioro pri sua bona gusto. 'Yen,' lu dicis, 'libro qua delektabis la granda Panglos, la maxim bona filozofo en Germania.'

'Ol ne delektas me,' kolde dicis Pokokurante; 'olime me kredis, ke me havis plezuro lektante ol; ma ta iterado kontinua di kombati qui omna similesas, ta dei qui sempre agas por facar nulo decidiganta, ta Helena qua kauzis la milito, e qua apene esas aktorino en la dramato, ta Troyo qua esas siejata e nultempe kaptata, to omna kauzis a me la maxim fatala enoyo. Me kelkafoye questionis eruditi, ka li tam multe enoyas per lektar ol kam me. Ti omna qui esas sincera konfesis a me, ke la libro falus de lia manui, ma ke oportas sempre havar ol en la biblioteko, quale monumento de antiqueso, quale ta moneti rustoza per qui on ne povas komprar irgo.'

'Ka Vua Ecelenco ne tale pensas pri Vergilius?' dicis Kandido.

'Me agnoskas,' dicis Pokokurante, 'ke la duesma, la quaresma, e la sisesma libri di lua *Aeneido* esas ecelanta; ma pri lua pia Aeneas, e la robusta Cloanthes, e la fidela Achates, e la mikra Ascanius, e l'imbecila rejo Latinus, e la borgezal Amata e l'insipida Lavinia, me ne kredas ke esas irgo tante senviva o plu desagreabla. Me preferas Tasso, e la sensenca rakonti di Ariosto.'

'Ka me prezuntus questionar, sioro,' dicis Kandido, 'ka vu ne havas plezuro per lektar Horatius?'

'Esas ula sentenci,' dicis Pokokurante, 'de qui homo dil mondo povas profitar, e qui, kondensita en versi memorinda, grabas su plu facile en la memoro. Ma me poke prizas lua voyajo a Brindisium, lua deskripturo di mala dineo, e la disputacho di kanalii inter, me ne savas, ula Pupilus[35] di qua la vorti, lu dicas, "esis plena de puso," ed altru di qua la vorti "esis vinagro". Me lektis nur kun granda repugneso lua ruda versi kontre oldini e sorcerini; e me ne vidas qua merito povas esar per dicar a sua amiko Maecenas ke, se lu pozesus da il en la rango di poeti lirika, lu frapus la steli per sua fronto sublima. Foli admiras omno en autoro estimata. Me lektas nur por me; me prizas nur to quo esas utila a me.'

Kandido, qua esis edukita nultempe ipse judikar irgo, esis tre astonata da to quon lu audis; ma Martin trovis la pensado di Pokokurante tote racional.

'Ho! yen Cicero,' dicis Kandido; 'pri ta granda homo, me opinionas ke vu nultempe enoyas per lektar lu.'

'Me nultempe lektas lu,' respondis la Veneziano. 'Qua importas, ke lu pledis por Rabirius o por Cluentius? Me havas sat multa procesi quin me judicias; me plu bone tolerus lua verki filozofial; ma kande me vidis, ke lu dubitis omno, me konkluzis, ke me tam multe savas kam lu, e ke me bezonas la helpo di nulu por esar nesavanta.'

'Ha! yen okadek tomi kolektita de akademio di cienci,' kriis Martin; 'forsan esus ulo bona en oli.'

'Forsan,' dicis Pokokurante, 'se mem un del autori di ta

35) Korupto da Pokokurante di la nomo Rupilius, *Satiri* 1.7. *Trad.*

eskombri inventabis l'arto facar pingli; ma en omna ta libri esas nur vakua sistemi e nulo utila.'

'Quante multa teatraji me vidas ibe!' dicis Kandido; 'en la Italiana, en la Hispana, en la Franca!'

'Yes,' dicis la senatano, 'esas triamil, ed inter oli ne dek-e-du esas bona. Pri ta sermono-kolektajo, qui ensemble ne valoras un pagino di Seneca, ed omna ta tomegi pri teologio, esez certa ke me nultempe apertas olti, nek me nek irgu.'

Martin remarkis tabuli charjata per libri Angla. 'Me kredas,' lu dicis, 'ke republikisto havas plezuro de la plumulto de libri tante libere skribita.'

'Yes,' respondis Pokokurante, 'esas bonega skribar to quon on pensas; lo esas la privilejo di homo. En la tota Italia homi skribas nur to quon li ne pensas; ti qui habitas la nasko-lando di le Caesar e le Antoninus ne audacas havar ideo sen la permiso di dominikano. Me esus kontenta pri la libereso qua inspiras la genii Angla, se partiso-pasiono e partiso-spirito ne koruptus omno estiminda en ta precoza libereso.'

Kandido, remarkante Milton, questionis, ka lu ne konsideras ta autoro kom granda homo.

'Qua?' dicis Pokokurante, 'ta barbaro qua kreis longa komenturo pri l'unesma chapitro di Genezo en dek libri de rauka versi? ta ruda imitanto dil Greki qua deformas la kreo e qua, dum ke Moise prizentas ke l'Ento eterna produktis la mondo per vorto, havas la Mesio prenar granda kompaso de kabineto por trasar sua verko? Ka me

estimez ta homo qua ruinis l'inferno e la diablo di Tasso; qua maskas Lucifer ulafoye kom rospo, ulafoye kom pigmio; qua igas lu repetar centfoye la sama diskursi; qua igas lu disputar pri teologio; qua, serioze imitante l'invento di pafili en Ariosto, igas la diablo pafar per kanoni en cielo? Nek me, nek irgu en Italia, povas havar plezuro per omna ta extravagaji. La mariajo di Peko e Morto, e la serpenti quin Peko parturas, nauzeigas irgu havanta kelke delikata gusto, e lua longa deskripturo pri hospitalo esas bona nur por tombisto. Ta poemo obskura, bizara e nauzeiganta desestimesis ye sua nasko; me traktas ol hodie quale ol traktesis en sua patrio da sua samatempani. Pluse, me dicas to quon me pensas, e me poke sucias, ke altri pensez quale me.'

Kandido chagrenis pro ta diskurso; lu respektis Homeros e kelke amis Milton. 'Ho ve!' lu susuris a Martin, 'me timas, ke ta homo tote desestimus nia poeti Germana.'

'Ne esus granda noco en lo,' dicis Martin.

'Ho, quala homo superiora!' itere nelaute dicis Kandido, 'quala granda genio esas ta Pokokurante! nulo povas plezar a lu.'

Explorinte omna libri, li decendis al gardeno. Kandido laudis olua belaji.

'Me konocas nulo en tante mala gusto,' dicis la mastro: 'ni havas hike nur trivialaji; ma morge me igos on plantar gardeno de plu nobla desegnuro.'

Kande la du kurioza vizitanti adiabis la senatano: 'Nu,' dicis Kandido a Martin, 'vu konkordez, ke lu esas la

maxim felica de omna homi, nam lu esas superiora ad omna sua posedaji.'

'Ka vu ne vidas,' dicis Martin, 'ke lu nauzeas per omna sua posedaji? Platon dicis longatempe ante nun, ke la maxim bona stomaki ne esas ti qui refuzas omna nutraji.'

'Ma,' dicis Kandido, 'ka ne esas plezuro per kritikar omno, per perceptar defekti ube altri opinionas, ke li vidas belaji?'

'To esas,' replikis Martin, 'kad esas plezuro per ne havar plezuro?'

'Ho nu,' dicis Kandido, 'do nulu esas felica ecepte me, kande me rividos siorino Kunegonda.'

'Esperar esas sempre bona,' dicis Martin.

Tamen la dii, la semani pasis; Kakambo ne rivenis, e Kandido esis tante dronita da tristeso, ke lu mem ne reflektis, ke Paketa e frato Jilfloro ne mem venabis por dankar lu.

CHAPITRO XXVI

Pri supeo quan Kandido e Martin manjis kun sis stranjeri, e qui li esis

Ulavespere, Kandido sequata da Martin esis pronta sideskar an tablo kun la stranjeri qui lojas en la sama

albergo, kande homo havanta vizajo fuliginea advenis dop lu e, preninte lu ye la brakio, dicis a lu, 'Esez pronta livar kun ni sen faliar.'

Lu turnis su e vidis Kakambo. Nur la vidajo di Kunegonda plu plezabus e plu astonabus lu. Lu preske dementeskis pro joyo. Lu embracis sua kar amiko. 'Sendubite Kunegonda esas hike, ube el esas? Duktez me ad el por ke me povas mortar pro joyo koram el.'

'Kunegonda tote ne esas hike,' dicis Kakambo, 'el esas en Konstantinoplo.'

'Cielo! en Konstantinoplo! ma se el esus en Chinia, me adibe flugus, ni irez!'

'Ni iros pos supeir,' replikis Kakambo, 'Me povas dicar pri to nulo plusa; me esas sklavo, mea mastro vartas me; oportas ke me servez lu an tablo; dicez nulo; supeez ed esez pronta.'

Kandido, dividata inter joyo e doloro, delektata per rividir sua fidela agento, astonata per vidar lu kom sklavo, plenigita per l'ideo ke lu ritrovos sua amorantino, la kordio agitata, la mento desordinata, sideskis an tablo kun Martin, qua kalme regardis omna ta aventuri, e kun sis stranjeri qui venabis a Venezia por la karnavalo.

Kakambo, qua varsis drinkaji por un de ta stranjeri, inklinis su a sua mastro ye la fino dil repasto e dicis a lu, 'Sinioro, Vua Majesto povas departar segunvole, la navo esas pronta.' Dicinta ta vorti, lu ekiris.

La gasti, astonata, regardegis l'una l'altra sen parolar un vorto, kande altra servistulo, venante a sua mastro, dicis a

lu, 'Sinioro, la veturo di Vua Majesto esas en Padua, e la batelo esas pronta.' La mastro facis signo e la servistulo departis.

Omna gasti itere regardegis l'una l'altra, e la generala surprizo duopligesis.

Triesma lakeo proximeskis a triesma stranjero e dicis a lu, 'Sinioro, kredez me, Vua Majesto ne plus darfas restar hike; me iras por preparar omno'; e lu quik desaparis.

Kandido e Martin lore ne dubitis, ke to esis maskofesto dil karnavalo. Quaresma servistulo dicis a quaresma mastro, 'Vua Majesto povas livar segunvole,' ed ekiris quale l'altri. La kinesma servisto dicis simile al kinesma mastro. Ma la sisesma servisto diferante parolis al sisesma stranjero, qua esis apud Kandido; lu dicis ad il, 'Per mea fido, Sinioro, nulu grantas plusa kredito a Vua Majesto, nek a me; e ni povus esar enkarcerigita canokte, e vu e me; me iras por atencar mea aferi; adio.'

Omna servistuli desaparinte, la sis stranjeri, Kandido e Martin restis en profunda silenco. Tandem Kandido ruptis ol. 'Siori,' lu dicis, 'yen unika jokajo: pro quo vi omna esas reji? Pri me, me konfesas a vi, ke nek me nek Martin esas reji.'

Lore la mastro di Kakambo parolis grave, dicis per l'Italiana, 'Me tote ne jokas; mea nomo esas Ahmet III.[36] Me esis granda sultano dum multa yari; me destronizis mea fratulo; mea nevo destronizis me; mea viziri esis

36) Ahmed III (1673 – 1736), sultano di Turkia de 1703 til 1730. Destronizita dum revolto di Patrona Halil, mortis en kaptiteso. *Trad.*

senkapigita; me finigas mea dii en l'olda serayo; mea nevo, la granda sultano Mahmud, permisas me ulafoye voyajar por mea saneso, e me venis a Venezia por la karnavalo.'

Yunulo apud Ahmet parolis pos lu, e dicis, 'Mea nomo esas Ivan;[37] me esis imperiestro di le omna Rusia; me esis destronizita en la bersilo; mea patro e mea matro esis enkarcerigita; me edukesis en karcero; me ulafoye esas permisata voyajar, akompanata da ti qui gardas me, e me venis a Venezia por la karnavalo.'

La triesmo dicis, 'Mea nomo esas Charles Edward,[38] rejo di Anglia; mea patro cedis lua yuri al trono a me; me luktis por mantenar oli; la kordii esis arachita ek okacent de mea partisani e jetita aden lia vizaji. Me pozesis aden karcero; me iras a Roma por vizitar la rejo mea patro, destronizita quale me e mea avulo, e me venis a Venezia por la karnavalo.'

La quaresmo lore parolis e dicis, 'Me esas rejo dil Poloni;[39] la hazardo di milito privacis mea stati heredala de me; mea patro subisabis la sama renverso; me rezignas me a Providenco, quale la sultano Ahmet, l'imperiestro Ivan, e la rejo Charles Edward, a qui Deo grantez longa vivo, e me venis a Venezia por la karnavalo.'

---

37) Ivan VI Antonovich (1740 – 1764), regnis de oktobro 1740 til decembro 1741, lore enkarcerigita e tandem asasinita. *Trad.*
38) Beleta Princo Charlie, la Yuna Pretendanto (1720 – 1788), chefo dil Iakobida Revolto di 1745-46, vinkesis 16 aprilo 1746 che Culloden. Lua avulo esis l'exilita Romana-Katolika rejo James II, e lua patro esis l'exilita Olda Pretendanto qua nomizis su Rejo James III. *Trad.*
39) Augustus III (1696 – 1763), elektero di Saxonia e rejo di Polonia, destronizita 1756.

La kinesmo dicis, 'Me anke esas rejo dil Poloni;[40] me dufoye perdis mea rejio; ma Providenco grantis a me altra stato, en qua me facis plu multa bonaji kam omna reji di Sarmatia ensemble povis facir sur la rivi dil Vistula; me anke rezignas me a Providenco, e me venis a Venezia por la karnavalo.'

Restis ke la sisesma monarko parolez. 'Siori,' lu dicis, 'me ne esas tam granda lordo kam vi; ma, omnakaze, me esis rejo quale altru. Me esas Teodor;[41] me elektesis kom rejo en Korsika; me salutesis per *Vua Majesto*, e nun on apene salutas me per *sioro*. Me monetigis, e me posedas nula moneto; me havis du stat-ministri, e me apene havas un servisto; me vidis me sur trono, e longatempe jacis sur palio en karcero, en London. Me timas, ke me same traktesos hike, quankam me venis, quale Via Majesti, a Venezia por la karnavalo.'

L'altra kin reji askoltis ta dicajo per nobla kompato. Li single donis al rejo Teodor duadek sekini por pagar por vesti e kamizi; Kandido donacis a lu diamanto valoranta duamil sekini. 'Ma qua,' dicis la kin reji, 'esas ica simpla privatulo qua esas kapabla donar centople plu kam irgu de ni, e qua donas ol?'

Dum l'instanto en qua li livis la tablo, arivis ye la sama albergo quar altesi maxim serena qui anke perdabis lia

40) Stanislaw Leszczyński (1677 – 1766), bopatro di Louis XV, exilita da Augustus III. Lu divenis duko de Lorraine ed amiko di Voltaire. *Trad.*

41) Theodor, Barono von Neuhof (1694 – 1756). Kom Theodore I, lu esis nomale rejo di Korsika dum 1736. Lu esis enkarcerigita pro debo en Anglia. *Trad.*

stati per milito-hazardi, e qui venis a Venezia por la restajo dil karnavalo. Ma Kandido mem ne remarkis ta nova venanti. Lu okupesas nur per irar por trovar sua amata Kunegonda en Konstantinoplo.

CHAPITRO XXVII

La voyajo di Kandido a Konstantinoplo

La fidela Kakambo ja obtenis del kapitano Turka, qua retroportos la sultano Ahmet a Konstantinoplo, permiso por Kandido e Martin ke li embarkez en lua navo. Li amba iris adibe pos ke li prosternis su avan Lua mizeroza Alteso. Survoye Kandido dicis a Martin, 'Ni supeis kun sis reji destronizita, e mem inter ta sis reji esis un a qua me almonis. Forsan esas mult altra princi mem plu desfortunoza. Pri me, me nur perdis cent mutoni, e me flugas al brakii di Kunegonda. Mea kara Martin, itere unfoye Panglos esis justa: omno esas bona.'

'Me esperas lo,' dicis Martin.

'Ma,' dicis Kandido, 'esis tre neprobabla aventuro quan ni havis en Venezia. On nultempe vidis od audis, ke sis reji destronizita kunsupeas en albergo.'

'To ne esas plu extraordinara,' dicis Martin, 'kam la plu multa kozi qui eventis a ni. Esas tre ordinara, ke reji esez

destronizita; e pri la honoro quan ni havis per supear kun li, to esas trivialajo qua ne meritas nia remarko.'

Kandido apene embarkabis en la navo kande lu jetis la brakii cirkum la kolo di l'olima servisto, sua amiko Kakambo. 'Nu,' lu dicis ad il, 'quon facas Kunegonda? Kad el esas ankore miraklo di beleso? Kad el ankore amoras me? Kad el standas bone? Ka tu sendubite kompris por el palaco en Konstantinoplo?'

'Mea kara mastro,' respondis Kakambo, 'Kunegonda lavas pladi an la marbordo dil Propontido, en la domo di princo qua havas tre kelka pladi; el esas sklavo en la domo di olima suvereno nomita Ragotski,[42] a qua la Granda Turko donas tri eku-i diale en lua refujeyo; ma to quo esas multe plu trista esas, ke el perdis sua beleso e divenis hororinde leda.'

'Ha! belega o leda,' dicis Kandido, 'me esas honoroza homo, e mea devo esas sempre amorar el. Ma quale el reduktesis a tante basa stando, havante kin o sis milioni quin lu adportis ad el?'

'Bone,' dicis Kakambo, 'ka me ne mustis donar du milioni a sinioro don Fernando de Ibaraa y Figueroa y Mascarenes y Lampourdos y Souza, guvernero di Buenos Aires, por ganar permiso riprenar siorino Kunegonda? E ka pirato ne brave privacis de ni la tota restajo? Ka ta pirato ne portis ni a Kabo Matapan, a Melos, ad Ikaria, a

42) Ferenc Rákóczi II (1676 – 1735), elektita princo di Transilvania 1704. Vane esforcis liberigar Transilvania, dum 1717 lu serchis helpo e pose refujo en Konstantinoplo. *Trad.*

Samos, a Petra, a Dardaneli, a Marmora ed a Skutari[43]? Kunegonda e l'oldino servas en la domo dil princo pri qua me dicis a vu, e me esas la sklavo dil sultano destronizita.'

'Quala teroriganta kalamitati ligita l'una a l'altra!' dicis Kandido. 'Ma, sume, me ankore havas kelka diamanti; me facile liberigos Kunegonda. Esas ya tre regretinda, ke el divenis tante leda.'

Pose, turninte su a Martin, lu dicis, 'Quan vu opinionas esar la maxim kompatinda: l'imperiestro Ahmet, l'imperiestro Ivan, la rejo Charles Edward, o me?'

'Me tote ne savas,' dicis Martin; 'oportas ke me enirez via kordii por saveskar.'

'Ha!' dicis Kandido, 'se Panglos asistus, lu savus e dicus a ni.'

'Me ne savas,' dicis Martin, 'per qua balanco vua Panglos povus ponderar la malaji di homi ed evaluar lia tristesi. Me nur supozas, ke esas sur la tero milioni de homi centople plu kompatinda kam la rejo Charles Edward, l'imperiestro Ivan, e la sultano Ahmet.'

'Lo esas tre posibla,' dicis Kandido.

Kelka dii plu tarde li atingis la stretajo qua duktas al Maro Nigra. Kandido komencis per rikomprar Kakambo po tre granda preco, e, sen perdar tempo, hastis embarkar en galero kun sua kompanuli por irar al marbordo dil Propontido por serchar Kunegonda, irge quante leda el esus.

Inter la sklavi dil galero esis du kondamniti qui tre male

43) Nun Üsküdar. *Trad.*

remis, e quin la patrono Siriana tempope flogis sur lia nuda shultri per la peniso di tauro; Kandido pro tendenco natural regardis li plu atenceme kam l'altra galero-sklavi ed adiris li pro kompato. Kelka traiti di lia vizaji deformita semblis a lu similesar ti di Panglos e ta jezuito desfortunoza, la fratulo di siorino Kunegonda. Kandido emocis e tristeskis pro ta pensajo. Lu regardis li mem plu atenceme. 'Advere,' lu dicis a Kakambo, 'se me ne vidabis mastro Panglos mortale pendigita, e se me ne havis la mala chanco mortigar la barono, me kredus, ke esas ti qui remadas en ca galero.'

Ye la nomi barono e Panglos la du kondamniti facis granda krio, sidis senmove sur lia benko, e faligis lia remili. La patrono Siriana hastis a li e la stroki dil flogilo duopligesis. 'Haltez, haltez, sinioro!' kriis Kandido, 'me donos a vu tam multa pekunio kam vu volas.'

'Quo! esas Kandido!' dicis un de la kondamniti.

'Quo! esas Kandido!' dicis l'altra.

'Kad esas sonjo?' dicis Kandido; 'ka me vigilas? ka me advere esas en ca galero? Kad ico esas la barono quan me mortigis? Kad ito esas mastro Panglos quan me vidis pendigita?'

'Esas ni ipsa, esas ni ipsa!' li respondis.

'Quo! kad ico esas la granda filozofo?' dicis Martin.

'He! sioro patrono Siriana,' dicis Kandido, 'quante multa pekunion vu deziras kom ransono di sioro Tondro-ten-tronkh, un de la chefa baroni del Imperio, e mastro Panglos, la maxim profunda metafizikisto en Germania?'

‘Hundo Kristana,’ respondis la patrono Siriana, ‘pro ke ta du hundi de Kristana kondamniti esas baroni e metafizikisti, qui sendubite esas grand honori en lia lando, tu donez a me kinadek mil sekini po li.’

‘Vu havos oli, sioro; portez me quale fulmino a Konstantinoplo, e vu quik pagesos. Ma no, portez me a siorino Kunegonda.’ La patrono Siriana, ye l’unesma ofro de Kandido, ja guvernis la pruo vers l’urbo, ed igis la homi remar plu rapide kam ucelo fendas la aero.

Kandido centfoye embracis la barono e Panglos. ‘E quale me ne mortigis vu, mea kara barono? e mea kara Panglos, quale vu vivas pos ke vu esis pendigita? e pro quo vi amba esas en la galeri en Turkia?’

‘Kad esas vera, ke mea amata fratino esas en ca lando?’ dicis la barono.

‘Yes,’ respondis Kandido.

‘Do me itere vidas mea kara Kandido,’ kriis Panglos.

Kandido prizentis Martin e Kakambo a li. Li omna embracis l’una l’altra, li omna parolis samatempe. La galero flugis, li esis ja en la portuo. On sendis por Judo, a qua Kandido vendis po kinadek mil sekini diamanto valoranta centamil, e qua juris a lu per Abraham, ke lu ne povas donar plu multa por ol. Lu quik pagis la ransono por la barono e Panglos. Ta lasta jetis su a la pedi di sua liberiganto e lavis oli per lakrimi; l’altru dankis lu per kapsigno e promisis ridonar a lu la pekunio ye l’unesma okaziono.

'Ma kad esas advere posibla, ke mea fratino esas en Turkia?' lu dicis.

'Nulo plu posibla,' replikis Kakambo, 'pro ke el lavas pladi en la domo di princo di Transilvania.' On quik sendis por du Judi; Kandido vendis plusa diamanti; e li omna ireskis itere per altra galero por salvar Kunegonda.

CHAPITRO XXVII

TO QUO EVENTIS A KANDIDO, A KUNEGONDA, A PANGLOS, A MARTIN, EDC.

'Pardonez itere unfoye,' dicis Kandido al barono; 'pardonez, mea veneracinda patro, ke me trapikis vu per mea espado.'

'Ni dicez nulo plusa,' dicis la barono; 'me esis kelke tro pasionoza, me konfesas; ma pro ke vu deziras saveskar per qua hazardo vu vidis me en la galeri, me dicos a vu, ke pos ke me esis risanigita de mea vunduro da frato-apotekisto dil kolegio, me atakesis e forportesis da detacho Hispana; me esis enkarcerigita en Buenos Aires jus pos ke mea fratino departabis. Me demandis retroirar ad Roma al patro-generalo. Me nominesis irar servar kom almonero al

Franca ambasadisto en Konstantinoplo. Me ne exekutabis ta funcioni dum ok dii kande ulavespere me renkontris ichoglano[44] tre bela e yuna dil sultano. Esis tre varmega; la yunulo deziris balnar su; me prenis l'okaziono por anke balnar me. Me ne savis, ke esas krimino mort-punisebla, ke Kristano esez trovita tote nuda kun yuna Mohamedisto. Kadi[45] igis on donar a me cent stroki sur la plandi e kondamnis me al galeri. Me ne kredas, ke plu hororinda neyusteso ultempe esis facita. Ma me tre deziras saveskar, pro quo mea fratino laboras en la koqueyo di suvereno di Transilvania qua refujas inter la Turki.'

'Ma vu, mea kara Panglos,' dicis Kandido, 'quale me vun rividas?'

'Esas vera,' dicis Panglos, 'ke vu vidis me mortale pendigita; komprenende, me devus esir brulita; ma vu rimemorez, ke multe pluvis kande li komencis koquar me: la tempesto esis tante violentoza, ke li desesperis acendar la fairo; me pendigesis, pro ke li ne povis facar plu bone: kirurgiisto kompris mea kadavro, portis me adche lu, e dissekis me. Lu komence facis incizo krucoforma de mea umbeliko til mea klavikulo. Nulu povus esir plu male pendigita kam me. L'exekutero dil alta verki dil Santa Inquiziciono, qua esis subdiakono, advere tre bone brulis homi, ma ne kustumis pendigar li: La kordo esis humida e male glitis, ol nodifis; sume, me ankore respiris; l'incizo krucoforma igis me emisar tante granda krio, ke mea

44) Pajo dil sultano. *Trad.*
45) Islamala judiciisto. *Trad.*

kirurgiisto falis dorsavane, e, pensante ke lu dissekas la diablo, fugis, ed itere falis fugante sur l'eskalero. Pro ta bruiso, lua spozino adkuris de proxima chambro; el vidis me extensata sur la tablo e mea incizo krucoforma: el mem plu timis kam elua spozulo; el fugis e falis adsur lu. Li kelke rekuperinte, me audis la spozino dicar al kirurgiisto, "Mea karo, quon tu pensis, dissekar hereziano? Ka tu ne savas, ke ta homi sempre posedesas dal diablo? Me iros rapide por trovar sacerdoto por exorcisar lu." Me tremis pro ta dicajo, e kolektis mea poka restanta forteso por kriar, "Kompatez me!" Fine la barbisto Portugalana kurajeskis; lu risutis mea pelo; lua spozino mem sorgis me; me risaneskis pos du semani. La barbisto trovis employado por me, e me divenis lakeo a kavaliero de Malta qua iros a Venezia; ma mea mastro ne havanta sat multa por pagar me, me engajis me kom servisto di komercisto Veneziana, e sequis lu a Konstantinoplo.

'Uldie per kaprico me eniris moskeo; interne esis nur evoza imam e tre bela adorantino qua pregis; elua mami esis tote deskovrita: inter la du mami el havis belega buketo de tulipi, rozi, anemoni, ranunkuli, hiacenti e primuli; el lasis falar la buketo; me kolektis ol e ripozis ol por el per rapideso tre respektoza. Me ripozis ol dum tante longa tempo ke l'imam iraceskis e, vidante ke me esas Kristano, kriis por helpo. Me portesis koram la kadi, qua igis on donar a me cent stroki per bastono sur la plandi e sendis me al galeri. Me katenizesis en la sama galero e sur la sama benko kam la barono. En ta galero esis

quar yunuli de Marseilles, kin sacerdoti Neapolitana, e du monaki de Corfu qui dicis, ke simila kozi omnadie eventas. La barono reklamis, ke lu subisas plu granda neyusteso kam me; me reklamis, ke esas tre multe plu permisebla ripozar buketo al sino di muliero kam esar tote nuda kun ichoglan. Ni ankore disputis sencese, e diale recevis duadek stroki dil flogilo; kande l'evento-kateno en ca universo duktis vu a nia galero e vu pagis ransono por ni.'

'Nu, mea kara Panglos,' Kandido dicis a lu, 'kande vu pendigesis, dissekesis, senkompate batesis, e koaktesis remar en la galeri, ka vu duris pensar, ke omno iras maxim bone en la mondo?'

'Me ankore tenas mea antea opiniono,' respondis Panglos, 'nam, sume, me esas filozofo; ne decus ke me retraktez, pro ke Leibniz ne povas erorar, e pluse, pro ke pre-establisita harmonio esas la maxim bela kozo en la mondo, anke la *plenum* e materio subtila.'

CHAPITRO XXIX

QUALE KANDIDO RITROVIS KUNEGONDA E L'OLDINO

Dum ke Kandido, la barono, Panglos, Martin e Kakambo naracis lia aventuri, rezonis pri l'eventi kontingenta e

nekontingenta di ca universo, e disputis pri efekti e kauzi, la maleso etikal e material, libereso e neceseso, e la konsolaci quin on povas experiencar kande on esas en galeri Turka, li desembarkis en la marbordo dil Propontido, avan la domo dil princo di Transilvania. L'unesma kozi qui prizentis su esis Kunegonda e l'oldino, qui pendigis tualet-tuki de kordi por ke oli sikeskez.

La barono paleskis vidante ico. La tener amoranto Kandido, vidante ke sua belega Kunegonda esas nun obskure bruna, l'okuli injektizita, la mami velkinta, la vangi rugoza, la brakii reda e squamoza, retroiris tri pazi, sizita da hororo, e pose avaniris pro bona konduto. El embracis Kandido e sua fratulo; li embracis l'oldino; Kandido pagis ransono por li amba.

Esis mikra farmeyo en la vicineyo; l'oldino propozis a Kandido, ke lu okupez ol, vartante plu bona destino por la tota bando. Kunegonda ne savis ke el ledeskabis, nulu ton savigabis da el; el rimemorigis da Kandido lua promisi per tante imperema tono, ke la bona Kandido ne audacis refuzar el. Do lu informis la barono, ke lu mariajos su kun lua fratino.

'Me nultempe toleros,' dicis la barono, 'tala desnobleso de el e tala insolenteso de vu; ta infameso nultempe reprochez me: l'infanti di mea fratino ne povus enirar l'asembluri en Germania. No, mea fratino nultempe mariajos su kun irgu ecepte barono dil Imperio.' Kunegonda jetis su a lua pedi e lavis oli per lakrimi; lu esis neflexebla.

'Mastro dementulo,' Kandido dicis a lu, 'me liberigis vu del galeri, me pagis vua ransono, me pagis to di vua fratino; el lavis pladi hike, el esas leda, me havas la boneso spozigar el, e vu ankore prezuntas opozar ol! Me rimortigus vu se me fidus a mea iraco.'

'Tu povas rimortigar me,' dicis la barono, 'ma tu nultempe mariajos vu kun mea fratino dum ke me vivas.'

CHAPITRO XXX

Konkluzo

Kandido, en la fundo di sua kordio, havis nula deziro mariajar su kun Kunegonda. Ma l'extrema impertinenteso dil barono decidigis lu, ke lu konkluzez la mariajo, e Kunegonda tante vigoroze urjis lu, ke lu ne povis retretar. Lu konsultis Panglos, Martin, e la fidela Kakambo. Panglos kompozis bonega diserturo per qua lu pruvis, ke la barono havas nula yuro pri sua fratino, e ke el povus, segun omna legi dil Imperio, facar mariajo morganatika kun Kandido. Martin konkluzis, ke li jetez la barono aden la maro. Kakambo decidis, ke li devas ridonar lu al patrono Siriana e retrosendar lu a la galeri; pos to lu povus retrosendesar per l'unesma navo disponebla al patro-generalo en Roma. Ta konsilo esis trovita esar tre bona;

l'oldino aprobis ol; on dicis nulo pri to al fratino dil barono; la projeto esis exekutita po poka pekunio, e li havis la plezuro dupigar jezuito e punisar la fiereso di barono Germana.

Esus tote naturala imaginar ke, pos tante multa dizastri, Kandido, spozigita kun sua amorantino ed habitanta kun la filozofo Panglos, la filozofo Martin, la prudenta Kakambo e l'oldino, e pluse adportinte tante multa diamanti de la patrio dil Inka-i, vivus la vivo maxim agreabla en la mondo; ma lu esabis tante multe fraudita da la Judi, ke restis a lu ne plu kam lua farmeyeto; lua spozino, diope plu-ledeskanta, divenis megeratra e nesuportebla; l'oldino esis febla ed havis mem plu mala temperamento kam Kunegonda. Kakambo, qua laboris en la gardeno ed iris por vendar vejetanti en Konstantinoplo, esis exhaustita da sua laboro e maledikis sua fato. Panglos desesperis pro ke lu ne povas brilar en universitato Germana. Pri Martin, lu esis ferme konvinkita, ke on esas en egale mala stando omnube; lu paciente regardis vivo. Kandido, Martin e Panglos ulafoye disputis pri metafiziko ed etiko. Li ofte vidis pasar sub la fenestri dil farmodomo bateli charjata per efendi-i, pasha-i e kadi-i qui sendesis ad exilo en Lemnos, Mytilene, ed Erzurum. Li vidis altra kadi-i, altra pasha-i ed altra efendi-i venar por remplasar ti qui esis forjetita, e qui esis suafoye forjetita. Li vidis on portar kapi nete burizita por esar prizentita ya la Sublima Portuo. Ta spektakli duopligis lia disputi; e kande li ne disputis, la enoyo esis tante ecesiva ke l'oldino uldie

audacis dicar a li, 'Me volas saveskar, quo esas plu mala: esar violacata centfoye da nigra pirati, havar un gluteo fortranchita, pasar la bastonegi dil Bulgariani, esar flogita e pendigita dum auto-da-fé, esar dissekita, remar en galero, fine, experiencar omna mizeri quin ni omna experiencis, o restar hike facante nulo?'

'Lo esas granda questiono,' dicis Kandido.

Ta diskurso genitis nova pensaji, e precipue Martin konkluzis, ke homi naskas por vivar od per la konvulsi di anxio od per la letargio di enoyo. Kandido ne konkordis kun lo, ma lu ne asertis irgo kontrea. Panglos agnoskis, ke lu sempre sufrabis hororinde; ma asertinte unfoye ke omno iras bonege, lu duris asertar lo, e tote ne kredis lo.

Un kozo sucesis konfirmar Martin en sua principi odiinda, igar Kandido hezitar plu multe kam antee, e konfuzigar Panglos. To esis, ke uldie li vidis arivar che lia farmeyeto Paketa e frato Jilfloro en la maxim extrema povreso; li rapide disipabis lia triamil piastri, separabis su, riunionabis su, disputabis, esabis enkarcerigita, eskapabis, e tandem frato Jilfloro divenabis Turko. Paketa duris sua mestiero omnube, ma nultempe ganis irgo per ol.

'Me previdabis,' dicis Martin a Kandido, 'ke vua donacajo esus balde disipita e nur igus li esar plu desfelica. Vi esis saturita per milioni de piastri, vu e Kakambo, e vi esas ne plu felica kam frato Jilfloro e Paketa.'

'Ha, ha!' dicis Panglos a Paketa, 'do Cielo riduktas vu a ni, mea kompatinda puerino! Ka vu savas, ke vu kustis me la pinto di mea nazo, un okulo ed un orelo? E regardez vu!

He! quala mondo ico esas!' Ta nova aventuro igis li filozofiar plu multe kam antee.

Esis en la vicineyo dervish[46] tre famoza qua estimesas kom la maxim bona filozofo en Turkia; li iris por konsultar lu; Panglos paroleskis e dicis a lu: 'Mastro, ni venas por pregar vu, dicez, pro quo tante stranja animalo quale homo esis kreita.'

'Pri quo tu koncernas tu?' dicis la dervish, 'ka to esas tua afero?'

'Ma, mea veneracinda patro,' dicis Kandido, 'esas hororinda quanto de maleso sur la tero.'

'Quo importas,' dicis la dervish, 'se esas sive boneso sive maleso? Kande Sinioro la Rejo sendas navo ad Egiptia, ka lu desquietigas su ka la musi qui esas en la navo esas komfortoza o ne?'

'Do quon ni facez?' dicis Panglos.

'Tacez,' dicis la dervish.

'Me flatis me,' dicis Panglos, 'ke me poke rezonus kun vu pri efekti e kauzi, pri la maxim bona de omna mondi posibla, pri l'origino di maleso, pri la naturo dil anmo e pri harmonio pre-establisita.'

La dervish ye ca vorti bruisoze klozis la pordo avan lia nazi.

Dum ta konverso, novaji dissemesis ke en Konstantinoplo du viziri dil divano e la mufti jus strangulesis, e ke pluri de lia amiki empalesis. Ta katastrofo kauzis granda bruiso dum kelka hori.

46) Asketo di la Sufi-Mohamedisti. *Trad.*

Rivenante a lia farmeyeto, Panglos, Kandido e Martin renkontris bona oldulo qua juis la koldet aero ye sua pordo sub laubo di oranjieri. Panglos, qua esis tam questionema kam rezonema, demandis de lu la nomo dil mufti jus strangulita.

'Me tote ne savas,' respondis la bona homo, 'e me nultempe savis la nomi di irga mufti od irga viziro. Me tote ne savas pri l'evento pri quo vu parolas a me; me supozas ke, generale, ti qui mixas su en aferi publika ulafoye perisas mizeroze, e ke li meritas lo; ma me nultempe questionas pri to quo eventas en Konstantinoplo; me kontentigas me per sendar adibe la frukti de mea gardeno quan me kultivas.'

Dicinte ta vorti, lu invitis la nekonocati enirar sua domo; sua du filiini e du filiuli ofris a li plura sorti de sorbeto quin li ipse facabis, kaymak[47] saporizita per citrono konfitita, oranji, limoni, limeti, ananasi, pistachi, e kafeo de Moka nemixita kun la mala kafeo de Batavia e l'insuli. Pos to la du filiini di ta bona Mohamedisto parfumizis la barbi di Kandido, Panglos e Martin.

'Ka vu evidente havas domeno vasta ed splendida?' dicis Kandido al Turko.

'Me havas nur sep hektari,' respondis la Turko; 'me kultivas oli kun mea filii; la laboro liberigas ni de tri granda malaji: enoyo, vicio, e povreso.'

Survoye a lua farmeyeto, Kandido profunde pensis pri la diskurso dil Turko. Lu dicis a Panglos e Martin, 'Ta bona

47) Manjajo Turka ek sukrizita kremo grumeloza.

oldulo semblas a me kreir vivomoyeno por su tre preferinda kam to di ta sis granda reji kun qui ni havis la honoro supear.'

'Grandeso,' dicis Panglos, 'esas tre danjeroza, segun la raporti di omna filozofi: nam, sume, Eglon, rejo dil Moabidi, mortigesis da Ehud; Absalom pendigesis de la hararo e trapikesis da tri dardi; la rejo Nadab, filio di Ieroboam, mortigesis da Baasha; la rejo Ela da Zimri; Ahazia da Iehu; Atalia da Iehoida; la reji Iehoiakim, Iekonia, e Zedekia sklavigesis; ka vu savas quale perisis Kroesos, Astyagos, Darios, Dionisios de Syrakusa, Caesar, Pompeius, Nero, Otto, Vitelius, Domitianus, Richard II di Anglia, Edward II, Henri VI, Richard III, Maria Stuart, Charles I, la tri Henri de Francia e l'Imperiestro Henri IV? Vu savas…'

'Me anke savas,' dicis Kandido, 'ke oportas kultivar nia gardeno.'

'Vu esas justa,' dicis Panglos; 'nam, kande homo pozesis en la gardeno di Eden, lu pozesis ibe *ut operaretur eum*, por laborar; qua pruvas, ke la homo ne naskas por repozar.'

'Ni laborez sen rezonar,' dicis Martin; 'to esas l'unika moyeno facar vivo tolerebla.'

La tota mikra societo eniris ca projeto laudinda; singlu exercis sua talenti. La mikra domeno provizis grande. Kunegonda, advere, esis tre leda; ma el divenis ecelanta kukifisto; Paketa brodis; l'oldino sorgis la linjo-lavado. Omni facis sua devo, mem frato Jilfloro; lu esis tre bona

karpentero, e mem divenis honestulo; ed ulafoye Panglos dicis a Kandido, 'Omna eventi esas kunligita en la maxim bona de omna mondi posibla; nam, konkluze, se vu ne esabis pulsita ek la bela kastelo per granda pedo-frapi ye la sedo pro amoro por siorino Kunegonda, se vu ne esabis portata koram l'Inquiziciono, se vu ne voyajabis pede trans Amerika, se vu ne trapikabis la barono, se vu ne perdabus omna vua mutoni de la bona lando Eldorado, vu ne hike manjus citroni konfitita e pistachi.'

'Bone dicita,' respondis Kandido, 'ma oportas kultivar nia gardeno.'

http//ido.li